

AVUI!

ANY VI núm. 22 Primavera 1992

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajudat 250,- pta.

Herbers

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol, 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

TALLERES HONORIO

Agencia
RENAULT

Hostal Nou, s/n *Teléfono 16 01 91* **MORELLA**

Telèfons:

16 00 08 i 16 01 25
(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2
MORELLA (Castelló)

Garcia

DROGUERIA

San Juan, 22 - Tel. (964) 16 08 73

12300 **MORELLA** (Castellón)

**REVISTA COMARCAL
DELS PORTS**

ANY VI - Núm. 22

PRIMAVERA 1992

Equip de Redacció: Carme Segura (Cinctorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Montxo Montfort (la Mata), José Bordàs -esports-, Ernest Querol, Jesús Sangüesa (Morella), Emili Vinaixa (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Sorita), Josep Manuel Falcó i Josep M^o Zapater (Vilafranca).

Fotografia: Rafa Serret.

Dibuixants: J. Vilalta, C. Ripollés, Monxo Montfort.

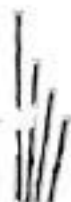
Col.laboradors: Tots els que vulgueu escriure.

Correcció lingüística: Josefina Borràs, Ernest Querol.

Administració i gestió: Carles Ripollés, Rafael Prats.

Distribució: Joan Carles Marcobal, Jesús Sangüesa.

Edite:
ASSOCIACIÓ
CULTURAL I CNL
DELS
PORTS

NIF: G-12.080.636

CORRESPONDÈNCIA I
COL.LABORACIONS
A L'APARTAT
DE CORREUS 18
DE 12300 MORELLA

Imprimeix:

— Jordi —
DASSOY
Sant Mateu de la Marella

Preu subscripció: 1.250 pts.

Preu exemplar: 250 pts.

D.L.: B-20.594-87

S U M A R I

ANY VI

PRIMAVERA 1992

Núm. 22

S

EDITORIAL	5
HERBERS	7
- Herbers i la seua història des del segle XVIII al XX	13
- Evolució demogràfica i població actual	14
- Economia	15
- Totes les veus de la terra Literatura i cultura popular ..	17
COMARCA	
- Cinctorres	19
- Portell	19
- Morella	19
- Herbers	20
- Vilafranca	21
- El Forcall	21
LA BÚSTIA	22
ORELLA ESCRIVANA	23
CREACIÓ	
- Història de La Tossa	25
- El calmant	26

R

U

I

- El meu amic Herbers	27
- Migdia	27

OPINIÓ

- La Joventut	28
- Corrupció al Perú	28

PUBLICACIONS

- La moda de la novel·la "Rural"	29
- Galàxies	30
- Cine	30

TRADICIONS POPULARS

- Almoina amb música	31
----------------------------	----

EL RACÓ DE L'ESTUDIANT

- Fes-t'ho verd	33
- Teatre	33
- Activitats extraescolars alumnes del C.M. de F.P. de Vilafranca	33
- Escolta què fan ara: Un bon Programa per a "Els Ports Ràdio"	34

ECOLOGIA

- Ampliació de la Central Tèrmica d'Andorra	34
--	----

A

Un nou fenomen socio-polític avança progressivament pel Vell Continent, exterioritzant la xenofòbia, mitjançant el cap visible d'un ramat de joves rapats, que amb l'argument de ser més blancs i més occidentals que ningú, pretenen solucionar els problemes a força de cops.

De blancs i pelats

No es tracte pas de cap novetat, i de fet, tant sols hauria de ser un guió cinematogràfic o, tal vegada, un mal somni capaç d'averkonyir a l'home de finals de mil.leni.

Ara amb l'enfonsament del bloc comunista, i la conseqüent inestabilitat a l'Europa de l'Est, un nou fenomen sòcio-polític avança progressivament pel Vell Continent, exterioritzant la xenofòbia, mitjançant el cap visible –i mai millor dit– d'un ramat de joves rapats, que amb l'argument de ser més blancs i més occidentals que ningú, pretenen solucionar els problemes a força de cops.

Però més enllà de l'agressivitat, hi ha un fons dogmàtic –més que filosòfic– sota la disciplina de l'extrema dreta, i que amb l'objectiu prioritari de lluitar contra la immigració, està agafant força entre els ciutadans, fins l'extrem d'aconseguir el seu propi grup al Parlament d'Estrasburg, amb la intenció de donar a conèixer la filosofia (?) de la Nova Dreta. Una mena d'essència creadora de l'Europa Imperial, una cosa així com el melic del món, que sembla coincidir amb les propostes de la cimera de Maastricht: la unió política entre territoris tradicionalment enfrontats. Per fi, ja som europeus!

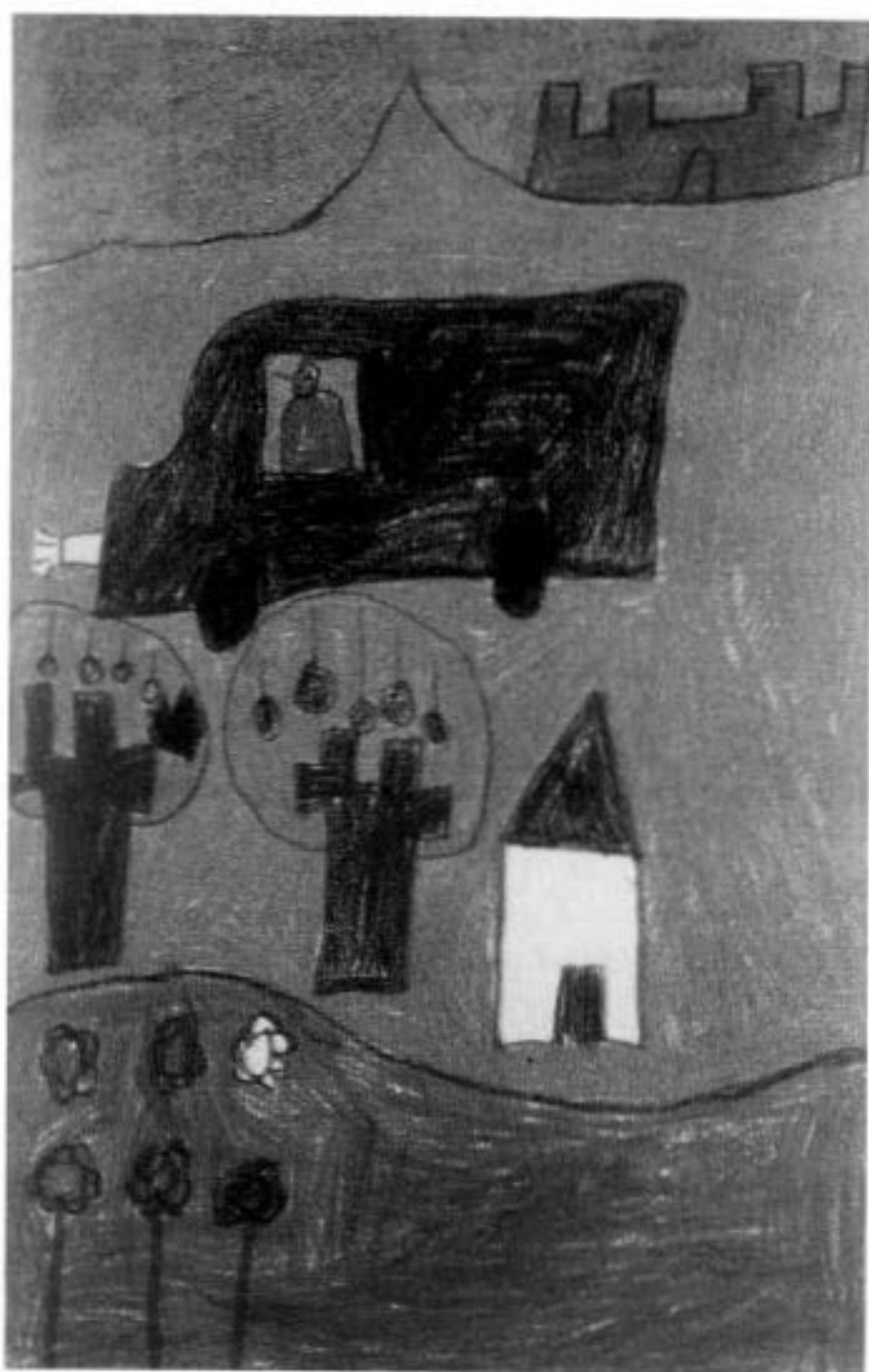
Amb violència o diplomàcia (com els Dotze) tots pretenen el mateix. Assegurar-se el futur econòmic i polític de l'antic continent. Primer creant una nova superpotència, i després, a ser possible, amb unes grans noces imperialistes amb els Estats Units, on de xenofòbia ja en saben prou, per tal que els països del tercer món no puguin alçar el cap.

Coincidències xenòfobes no en falten entre els dos grups esmentats, perquè, en definitiva, aquests joves, o gent adulta, als que abans feia referència, són tan sols el fruit de la cultura occidental, competitiva i materialista, gens solidària amb els més febles, i contra els quals manifesta la seua agressivitat. Descarregar la culpabilitat sobre els immigrants és cosa fàcil, doncs "ells són els causants dels problemes econòmics i socials". És clar, dels nostres, perquè ells ja en tenen prou d'intentar viure dignament ací i fer la feina bruta que nosaltres rebutgem, o d'aconseguir un bitllet de tornada als seus països d'origen.

Si es moren de fam, ens oblidem d'ells. Si enllà hi ha recursos, els explotem els occidentals. Si agafen certa força i poder, cal enfonsar-los baix el pretext de lluitar contra el seu fonamentalisme, que podria desestabilitzar tot el món. Un món de tots i en el qual solament representem el quinze per cent de la població. Això sí, consumim cinquanta vegades més que la resta del planeta, i produïm més del setanta per cent dels residus nocius i contaminants, dels quals –com el globus és de tots– ells també en són responsables a parts iguals.

En definitiva, el "fonamentalisme del dòlar" és incapaç de veure, o almenys d'admetre, que estem accelerant un procés econòmic sense reequilibri social entre el Nord i el Sud, perquè a l'hemisferi pobre la fam i l'odi als occidentals van aparellats.

Com diu certa cançó: "ajupiu-vos, pequè sota els vostres culs, estan esmolant les dents que els queden".

Marivi Segarra González, 2.º Preescolar

BIBLIOBUS

Diputació de Castelló

Herbers

Realitzat per: B. Meseguer, Lluís Meseguer, Miquel Vilalta, Joan Vilalta, Rafael Serret, J. Segura, J. M. Gargallo, Josep M. Giner, Carmen Bolumar, Josep Meseguer.

com el riu Escalona mateix, no solen portar aigua, sols en temporades de primavera i finals d'estiu, quan apleguen les pluges, els rius presenten el seu millor aspecte.

La climatologia, donats aquests condicionants, presenta característiques continentals; o siga, hiverns freds i secs, encara que no siga rara alguna nevada, estius calurosos, i les altres dues estacions on les pluges són més abundants amb temperatures suaus. Herbers, a l'estar ficat com a un pou, no sofreix el vent fort del cerç tan característic de la nostra comarca, ni tampoc pateix els violents temporals de Llevant que tant mal fan en altres indrets menys protegits, encara que siguin aquests temporals els que més aigua porten al nostre poble.

El terreny és cretàcic (calcarí) i molt muntanyós, cosa que dificulta enormement el treball agrícola. Solament els conreus més propers a les planes més baixes del riu Escalona, com les planes del Mas de Pasqual i les planes del voltant del poble, es dediquen encara plenament al cultiu, sobretot de cereals; els bancals que envoltaven les muntanyes i les anaven trepant en curves de nivell quasi perfectes s'han abandonat per la dificultat que comportava el seu treball, ara poc a poc la natura s'està menjant l'antic dur esforç dels vells colonitzadors del poble i, un seguit de portells, de regalls, de camins que es van perdent, donen a la muntanya el que, ben mirat, sempre ha estat seu. De tota manera només cal mirar els ulls dels vells per adonar-se de la seua estranyesa al no veure els bancals nets de matolls i ben cuidats.

El terme del poble és petit, al voltant d'uns 27'10 kms² i té com a límits els termes de Morella al sud i sud-oest, el de Torre d'Arques a l'oest, el de Mont-Roig al nord-oest, el de Pena-Roja al nord i est i el de Castell de Cabres al sud i sud-est. El poble es situa al centre de la vall que s'obre a partir de l'estret del Gorc fins l'estret del Molí, està d'esquenes als Sabinassos i orientat clarament cap al sud-est per aprofitar ben bé la llum i la caloreta del sol.

El poble té sis carrers (Cap de Vila, Sol, Enmig, Forn, Mossèn Manuel Grau i Pla) dels quals el més important és el darrer, el carrer del Pla, on es troba la plaça del poble, recentment ampliada i on es desenvolupen de vegades funcions

Introducció

Dintre de la comarca Els Ports, Herbers presenta unes dades geogràfiques molt característiques: per una banda i a nivell general es pot considerar un encreuat entre les terres més baixes de l'Aragó abocat a l'Ebre, les terres de la Catalunya Sud marcades pels Ports de Tortosa i l'extrem Nord del País Valencià amb la comarca dels Ports; i per una altra banda, encara que el poble s'alça a uns 786 metres per damunt del nivell del mar, degut a la seua situació al mig de la vall del riu Escalona, està envoltat per diferents pics i serralades que el protegeixen del fort cerç que bufa de vegades i dels perillosos temporals de Llevant que tant afecten altres terres. Així de sud a nord i per les marges del riu Escalona s'aixequen: la costa del Ginebre que tanca pel sud-oest amb el pic d'Adell de 1.253 metres, pel sud les costes de la Rabassa amb altituds properes als 1.100 metres, segueix pel sud-oest amb la Solana d'Arnau (1.181 mts.) i les Tallades i pel sud-sud-est amb el Tossal de Sabater (1.020 mts.) i la Mola d'Andreu (1.243 mts.); per l'oest on està la Cogulla (1.153 mts.) i l'est amb els Tossals (1.101 mts.) i tanca pel nord-oest-nord amb la Serralada dels Sabinassos (La Tossa, 1.205 mts.) i l'est, nord-est amb el pic del Salt (1.024 mts.) i la roca Mola (1.052 mts.).

Aquests aspectes orogràfics donen a la vall de l'Escalona una forma d'embut on les barrancades salven alçades molt grans en poqueta distància al portar les seues aigües al riu Escalona que de sud a nord va obrint-se pas fins que aboque al Tastavins camí de l'Ebre. L'Escalona es forma a partir dels barrancs d'Herbeset, la Rambleta i el barranc de la Mina, després va arreplegant les aigües del barranc d'en Ferreró, dels barranc de la Solana, el barranc d'en Forn, el barranc d'Els Enfants i el barranc del Sargar com a més importants.

Estem parlant d'arreplegar aigües però, la veritat és que tots aquests barrancs

MONOGRÀFIC

de mercat. A banda hi ha dues places més, la de l'Església i la dels Jueus. Existeixen també unes edificacions al costat del poble dedicades a corrals i prou abandonades, conegudes per les Eres Casetes. Dintre del terme hi ha masos que quasi, absolutament, s'han abandonat; d'ells els més importants són el de Pasqual, Pitarch, Andreu, Garro, etc...; aquest abandó és degut a què ocupen terres més altes que les del voltant del poble i, per tant, el seu treball és molt més difícil, sols el mas de Pasqual es pot dir que està treballant ja que la seua situació és prou privilegiada respecte als demés. Hi ha també tres ermites de les quals la de la Mare de Déu del Sargar és la més representativa; està situada al barranc del Sargar a uns tres quilòmetres del poble i al peu de les costes de la Tramulla dintre d'una vall molt tancada; aquesta ermita està dedicada a la patrona del poble i és la protagonista de la vida religiosa del poble.

L'ermiteta dedicada també a la Mare de Déu del Sargar es troba als voltants del poble al costat de la carretera que porta d'Herbers a Pena-Roja. La de Sant Miquel dalt del barranc de la Font Freda (Sargar) i que està abandonada. Ens podem referir també a uns quants peirons que són objecte de processons i diades

de festa com el de la Tossa i el del Sargar com a més representatius.

La vida econòmica gira al voltant de la ramaderia, abans tot es menejava entorn de l'agricultura, però, pels motius relatats anteriorment, aquesta ha anat perdent força fins a extrems que ara sols en els conreus més plans i que es poden treballar amb maquinària es cultiven; dintre d'aquests cultius els més importants són els que estan enfocats vers la ramaderia, com els cereals (blat, ordi, etc.).

Els petits horts que abans ajudaven a l'economia casolana, ara s'han deixat de banda i els pocs que es mantenen es troben al voltant del riu Escalona al costat del poble o, encara, en algun barranc prop d'alguna font que garanteix el subministrament d'aigua per tal de poder regar. Als horts es cultiva una miqueta de tot, però el que més es produeix són pataques, tomaques, cebes, etc. Dintre de les fonts les més importants, tant si es dediquen a l'agricultura com si no, són la font del Sargar, els Fontanals d'on es porta l'aigua al poble per a la seua distribució, la font del Molí, la font Freda, els Ullals, la font del Ginebre, la font de la Mola, etc.

La ramaderia, en les seues diferents variants, és el motor econòmic del poble;

així, les granges formen part del paisatge del poble. L'avicultura segueix mantenint la seua primera posició en nombre de granges i animals que sorteixen del poble cap al mercat; després apareixen les granges de porcs que també representen un mitjà de vida per a prou famílies del poble.

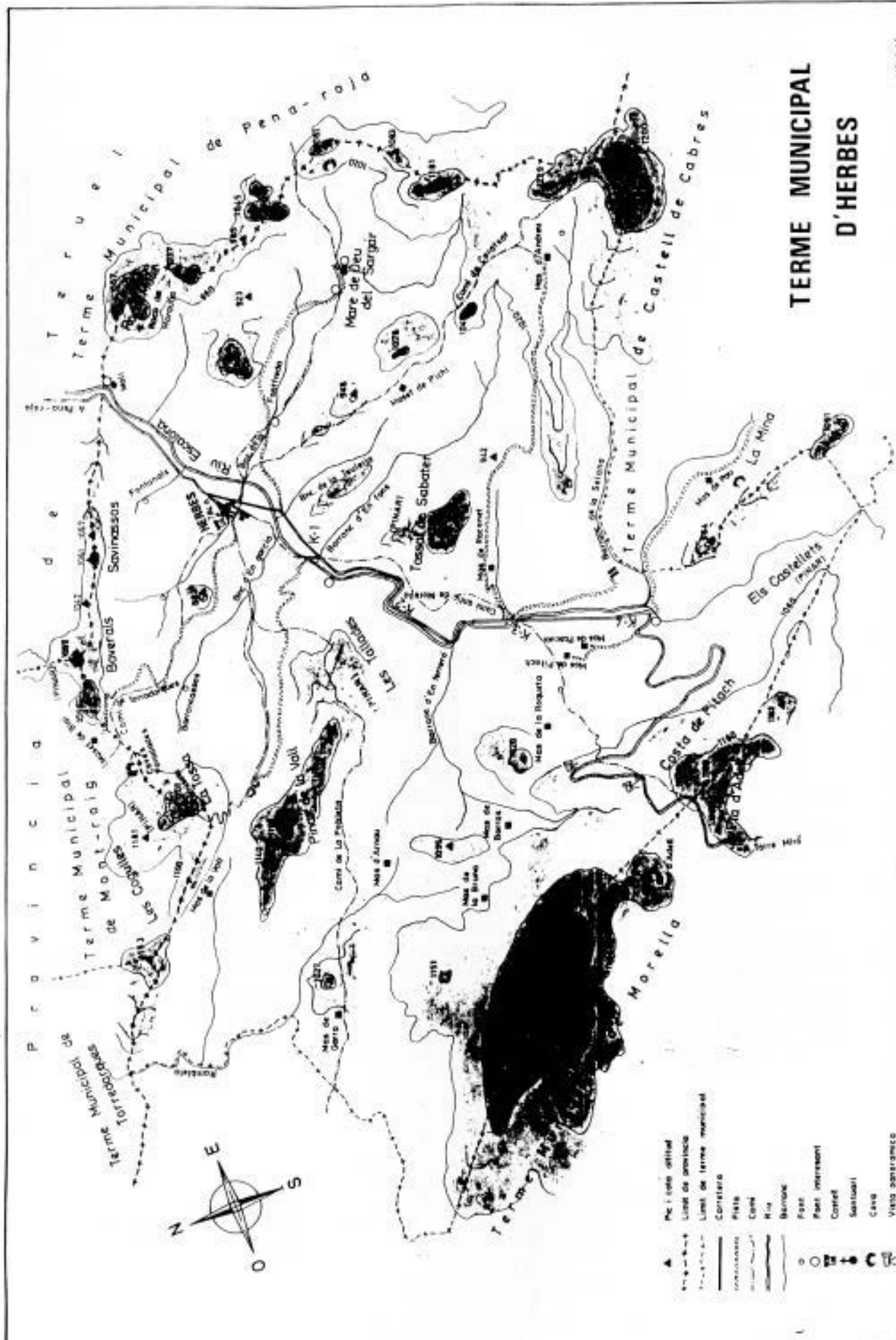
Les granges han suposat, ben bé, la supervivència del poble; és molta la gent que viu al poble gràcies a aquestes; així des de finals dels anys 60 i principis dels 70 la gent es van plantejar l'abandonar una agricultura de subsistència i dedicar-se plenament a la ramaderia. Aquest fet que, al principi, va suposar dificultats molt grans per a tots aquells que van arriscar-se, ha permés que el poble d'Herbers pugui tirar endavant.

Al costat de la ramaderia de granja, s'ha mantingut el tradicional ramat d'ovelles en oscil·lacions més o menys fortes segons anava millor o pitjor el mercat, encara que últimament i gràcies a les ajudes de la Comunitat Econòmica Europea s'ha incrementat el nombre de caps d'ovelles i també el de ramats.

A finals dels 80 s'han introduït els ramats de vacú per alguns conreus de les muntanyes que envolten el poble, així els barrats s'han fet una constant pels llocs on estan aquests ramats.

TERME MUNICIPAL D'HERBES

- ▲ Poble oficial
- Límit de província
- - - Límit de terme municipal
- Carretera
- Fita
- Canal
- Riu
- Borne
- Font
- Font intermunt
- Canal
- Sotany
- Cava
- Vista panoràmica

Com a punt final podem dir que a partir de les primeres granges l'oferta ramadera del poble s'ha anat diversificant i buscant les diferents eixides que eixa mateixa oferta anava demanant. La ramaderia al poble té molt bona salut i el poble es manté per eixa bona salut de la ramaderia.

El sector serveis és poc important al poble, sols es poden citar com a dades reflectibles el fet de què hi ha dues tendes de comestibles, un meson per poder dormir i un bar-restaurant. Els serveis mèdics depenen del metge de Pena-Roja que dues voltes a la setmana passe consulta al poble i en cas d'urgència es trasllada en qualsevol moment.

El capellà també ve dels pobles del Baix Aragó, els diumenges pel matí fa la missa a l'església del poble.

Les comunicacions són poc bones, és difícil que ho siguen, encara ha millorat molt: la carretera cap a Morella amb els seus problemes de ferm quasi continus i la carretera cap a Pena-Roja que es queda massa estreta per als camions que han de passar-hi. Les pistes forestals al Tossal i a la Vall, la vella pista de les Mines i que aplega fins a Castell de Cabres, la pista forestal del barranc d'en Ferreró que arriba fins a Sorita, etc.: són les més destacables vies de comunicació i pecuàries que hi ha.

Els camins que portaven als masos, a altres pobles del costat, o els terrenys de cultiu s'han anat perdent i ara és difícil transitar per ells perquè els matolls, els pedregals i la manca de trànsit fan que la natura els vaja barrant poc a poc.

El correu va i ve tots els dies de Morella al temps que s'utilitza per a trànsit de viatgers, amb la dificultat que pot representar la neu en l'ascensió al port de Torremiró durant els mesos d'hivern. El telèfon també depèn de la província de Terol.

Herbers és un dels llocs on la natura s'ha portat realment bé. Hi ha un bon grapat d'indrets on poden fer-s'hi excursions i gaudir de bons espectacles visuals. Així des dels paisatges que es poden veure des de la costa del Ginebre baixant per la carretera que ens porta de Morella, l'humid barranc de les Mines amb les enderrocades construccions de les mines de carbó, la vall de la Mare de Déu del Sargar amb els seus voltants plens de pins i la coveta obscura, el salt del Botador quan el barranc del Sargar porta aigua, el pic de la Tossa des d'on es veu tot el Baix Aragó i al seu costat les coves Foradades, la cova de la Mina de no molta dificultat i amb un trajecte d'uns 300 metres amb sales blanques plenes d'estalactites i estalagmites, la roca Mola d'accessos no molt bons però per paratges molt bonics; fins el poble mateix amb les seues cases molt ben cuidades i detalls arquitectònics de gran valor.

Dintre del poble com a edificacions

més notables cal anomenar el Castell-Palau dels Ram de Viu, edifici quadrangular que ofereix rastres esplendorosos d'un passat històric més rellevant, cal destacar del castell els seus finestrals gòtics, els enreixats de ferro fets en forja, la nevera en la seua part posterior i, en fi, la construcció en sí mateixa amb rastres de les muralles que l'envolten.

Casa Grau forta construcció amb rastres medievals i la seua pujada al carrer Mossèn M. Grau plena de flors.

El Calvari, lloc de passeig amb xiprers que, sobretot a l'estiu, fan agrair la seua ombra.

El carrer del Mig tot ple de flors i adornat de plantes.

Tota la vall del poble és un paisatge per ella mateixa i val la pena fer-hi un viatge per conèixer aquesta part de la nostra comarca on la pedra mane i el terreny és salvatge i agrest.

Servei Oficial
Land-Rover Santana i Suzuki
Vehicles tot terreny

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Aprofiteu les ofertes Ford!!!

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Servei Oficial FORD

Vehicles nous i usats

LA HISTÒRIA

La gent dels pobles menudets com Herbers s'ha anat contant les seues històries de pares a fills, de iaïos a nets a través dels temps. Eixe temps que no perdona i fa caure en l'oblit fets que ja no són d'ara. Sabem que la nostra història ha de ser llarga. És precís. Tenim una església, un castell i en la memòria de tots uns barons. També una ermita, "La Mare de Déu del Sargar" orgull dels herbessencs que fa molt temps es deguere fer. Coneixem com més antic allò que els "agüelos" conten de quan eren jòvens, però la memòria de les generacions més antigues es perd.

Reconstruir el passat serà treball dels historiadors, de la gent de lletra que ha après a arreplegar els testimonis d'uns temps que ja no són els nostres. I natros hem tingut sort, el professor morellà Manuel Grau i Monserrat ha escrit un recent llibre (*HERBÉS*. Diputació de Castelló, 1986) sobre la història d'Herbers, col·laborant en la part eclesiàstica Mossèn Juan Pallarès, fill del poble. Gràcies a ells, documents molts anys guardats en armaris han eixit a la llum. (Entre parèntesis apareixerà el número de pàgina quan es cite directament del llibre).

En paraules senzilles explicarem part d'allò que estes il·lustres persones han escrit eruditament, però abans hauriem de comentar una certa contradicció. Ere necessari escriure'l en castellà? La majoria de documents de la història d'Herbers—no oblidem que és la història de la nostra llengua—estan escrits en valencià. Encara l'any 1858 el secretari de l'Ajuntament l'escriu i es conserve a Ca la Vila una relació dels camins del terme "Taula dels assegadors i abeuradors y amplius" feta per ell, i segurament de procedència medieval. Avui dia, dos-cents anys d'estudiar castellà a l'escola i una política centralista han conseguit que el valencià escrit sigue poc considerat i difícil d'entendre pels seus parlants herbessencs. És dolorós llegir la història del propi poble en una llengua diferent a la que parlem al carrer tots els dies i en la que hem crescut i hem anat coneixent el món. Esperem, amb il·lusió, que els nostres xiquets no trenquen el lligam amb els seus avantpassats.

D'Herbers coneixem coses després que fore ocupat per Blasco d'Alagó al 1232. Un cavaller aragonés que va incorporar terres de la nostra comarca al seu domini quan estes estaven en mans dels moros. Es comente que el poble l'havien fet els moros, però no hi ha

documents que nos puguen confirmar el seu origen. Sí que sabem que van ser molts els repobladors que vingueren durant els anys 1230-1240, no sols a Herbers sinó a tota la comarca. Eren terres poc poblades i, a més, els musulmans se n'havien anat a altres llocs en avançar la reconquesta. Els nous pobladors, molts de terres de Lleida, van portar amb ells la llengua i els costums que ara tenim.

Entre 1233 i 1239 es farie la donació d'Herbers al cavaller aragonés *Joan Garcés* i amb ell comence el primer període de domini senyorial d'Herbers. Procedie d'un llinatge molt escampat per tot l'Aragó; concretament els Garcés de Janues venien de Saragossa. Solament tenim notícia d'un altre Garcés de Janues, no sabem si fill o nét de l'anterior, Pere Garcés "don Pero Garcés de Janues senyor de Los Erberos" (58) que va combatre al costat del Rei en la revolta dels comtes de Foix, Pallars i Urgell.

Pere Garcés va morir sense deixar descendència masculina i, a l'estar casada la seua filla Elvira Peric amb Ramon de Centelles de Morella, es perd la nissaga dels Garcés i comence el segon període de dominació senyorial d'Her-

bers a mans dels *Centelles*. En data de 21 de juny de 1325 es casen Pere Garcés—fill de Ramon de Centelles i Elvira Peric—i Dominga Aster (també de Morella). Entre els documents d'este esdeveniment es trobe la delimitació del terme d'Herbers: "Ex prima parte cum terminis Pena Rubee et de secunda cum terminis Castri Caprarum et de .iii. cum terminis Morelle et de quarta cum terminis Erboriorum superiorum aldeae Morelle et de quinta cum termino Montis Rubeii..." (65).

No hem d'imaginar-nos uns senyors feudals a l'estil de les pel·lícules medievals. El caràcter feudal dels senyors d'Herbers i de la comarca no va ser dels més durs, ja per l'època en qüestió—un poc tardana per al feudalisme dur—, com per la mateixa naturalesa de dependència de l'autoritat de Morella (Consell Comú, Batlle General i Justícia Major) òrgans comarcals depenents de l'autoritat del rei. Si bé, en un principi, els Garcés provenien de la noblesa militar de la Reconquesta, els Centelles eren uns veïns més de Morella. El mateix Ramon de Centelles va haver de cedir davant dels seus vassalls que van recórrer a l'autoritat del Justícia Major perquè creien vulnerats els seus drets.

Els **Cubells**, que procedien del camp de les finances i del comerç, governarien Herbers durant un segle: de 1382 a 1482. La família dels Cubells estava repartida per tota la comarca, però els establerts a Herbers eren originaris de Morella. L'últim de l'anterior nissaga, Bernat de Centelles, sembla que va ser un dilapidador i malgastador que va endeutar les seues possessions herbessenques i la dependència econòmica que això provocava va posar en mans dels Cubells el castell d'Herbers. Els senyors d'Herbers d'este tercer període van ser: Domingo de Cubells, Esteve de Cubells, Antoni de Cubells –en la seua època es va establir una concòrdia amb els vassalls–, Esteve de Cubells i Joan de Cubells.

Na Lucrècia, germana de Joan de Cubells, es va casar el 1484 amb Lluís Valls, d'origen aragonès, i per via matrimonial els **Valls** van ser la quarta nissaga senyorial que es va instal·lar al castell d'Herbers. L'hereu d'este matrimoni va ser Lluís March de Valls i de Cubells, després el va succeir Berthomeu Valls i de Cubells. El fill i successor d'este últim –Lluís Joan de Valls i de Cubells–, encara al segle XVI (1561), convoqua els veïns del lloc "de Erbes jusans e migans" per rendir homenatge de mans i boca com a heretador. El senyor jure observar els furs i privilegis del Regne i els costums d'Herbers:

"...Guillem Eroles, justícia; Bernad Antoli, major e Miguel Eroles, jurats; Berthomeu Eroles, mustacaff; Gabriel Gavalda, Joan Guarc, Bernat Pallares, Gabriel Eroles, Bernad Antoli, Jaume Eroles, Blasco Gil, Joan Sanz, Joan Cabater, Cristovol Antoli, Domingo Eroles, Antoli Cabater, Lorenz Berthomeu, Gabriel Messeguer, Gabriel Cabater, Joan Serret, Salvador Vicent, Berthomeu Nasc, Jaume Antoli, Berthomeu Gasco, Berthomeu Guarc, Pau Pallares, Pere Gasco, Jaume Guire, Jaume Figols, Rafael Barbaroja, Miguel Ponç y Miguel Godes e ajustats congregats los dits justícia e jurats veyns vasalls e habitants del dit lloc de Erbes jusans e migans dients e afermants esser en lo present consell mes de les dos parts dels veyns vassalls del dit loch de Erbes jusans e migans representants tot lo dit lloc e singulars persones de aquell lo dit magnífich mossen Luis Joan Valls e de Cubells ab veu alta e intelligible los dix tals e semblants paraules...". (209-210).

El seu successor va ser Lluís March de Valls i de Cubells, casat amb la filla del senyor d'Hortells "Jerònima Àngela

de Brusca i Despuig". Magdalena, la filla d'este matrimoni es casaria amb un Ram de Viu d'Alcanyis. Els altres Valls foren: Luis Gregorio March de Valls i de Cubells, Jerónimo Valls i de Cubells, Jerónimo Valls i de Cubells, fill de l'anterior i el més destacat dels Valls, ja que va ser governador de Castelló i cavaller de l'habit de Calatrava; va morir a l'any 1649. L'últim dels Valls va ser Francisco Jaime Bonaventura Valls i de Cubells.

L'anterior enllaç matrimonial dels Valls els **Ram de Viu** va propiciar que, per qüestions successòries, estos últims passaren a ser senyors d'Herbers. El 19 de març de 1728 naixie José Vicente, fill de Jaume Lluís Ram de Viu i Valls senyor d'Herbers i de Ana Liñán y Donoso de Calatayud. L'inant seria el primer en portar el títol del Regne de Baró d'Herbers.

El segon Baró d'Herbers va ser el seu fill Jerónimo Ram de Viu i Liñán. Li segueix Bonaventura Ram de Viu i Baillet, primer Comte de Samitier ja a l'any 1802, i arribem al principal personatge històric d'Herbers: Rafael Ram de Viu i Pueyo (1777-1833) Baró d'Herbers i Comte de Samitier. Va ser alcalde-corregidor de la ciutat de València de 1828 a 1833 en temps de Ferran IV (Fernando VII d'Espanya). Allí té un carrer dedicat. Com a partidari de l'absolutisme, al restablir-se l'ordre constitucional al 1833 amb Isabel I (Isabel II d'Espanya) se'n va tornar a les seues possessions herbessenques. En la seua joventut va estudiar Filosofia i Lletres i també Dret. El 21 d'octubre de 1795 va prestar jurament com a Mestran del Real Cos de Cavalleria de València.

La guerra de la independència va ser dura per la família; la seua esposa i fill primogènit Rafael foren arrestats pels francesos i retinguts com a ostatges en 1812 durant quatre mesos. Tots els problemes venien pel seu contacte amb Palafox. Les comarques de Calatayud, Alcanyis i Els Ports estigueren baix el

seu comandament en la lluita contra el francès, per encàrrec de la Junta Central: el Consell de Regència.

De Ferran VII va rebre en 1814 la condecoració de la Real i Distingida Ordre de Carles III i en 1819 el despatx de Comandant d'Infanteria, retirat. En 1824 fou nomenat Governador Militar i Polític de Terol.

En data de 30 de novembre de 1833 es creava la Junta Carlista de Morella. Es defenien els drets de Carles Maria Isidro al tron espanyol. El governador de Morella, Carlos Victoria, cedia al Baró d'Herbers, per la seua graduació, la presidència. L'enfrontament amb els partidaris d'Isabel va ser completament negatiu per a les tropes carlines (encara que conseguiren reclutar 3.000 homes) i el Baró d'Herbers, Rafael Ram de Viu i Pueyo va ser afusellat a les 11 hores del 27 de desembre de 1833. La família Ram de Viu, actualment, encara és la propietària del Castell d'Herbers i les seues terres.

El lligam dels senyors d'Herbers i els seus vasalls i veïns ha marcat una gran part de la història del poble, però la història d'Herbers no va quedar mai al marge dels moviments socials i polítics del seu temps, per desgràcia sempre al costat dels perdedors: urgellistes, agermanats i maulets van ser diferents generacions d'herbessenques que van defensar la seua terra dels forasters i estaren sempre a favor dels més desfavorits. També estava el sentiment d'"independència" front a Morella, compartit pels altres pobles dels Ports.

La història d'Herbers també és la història de les coses senzilles, de les famílies humils que han anat pujant els seus fills i les seues cases, dels que se n'han anat i dels que s'han quedat, del sentiment religiós que ha donat lloc a una ermita tan bonica com la Mare de Déu del Sargar a la preciosa Creu gòtica del Terme treballada entre 1390 i 1420, i de la vida de cada dia al compàs del pas de les estacions.

Herbers i la seua història des del segle XVIII al XX

El segle XVIII a Herbers és molt poc conegut i això mateix passa a la resta de la província, cosa que contrasta amb València i Alacant que compten amb interessants estudis de conjunt i de diverses poblacions. La present investigació té (en part) l'objectiu d'intentar comprovar si els models establerts a la resta del País Valencià són vàlids per a Herbers i la comarca d' "Els Ports", encara que per ara solament podem afirmar que queda molt per investigar. Tanmateix, es poden donar una sèrie de pinzellades generals que el temps s'encarregarà de confirmar o desmentir.

A Catalunya en aquesta època començava a afermar-se una manufactura tèxtil important, la més desenvolupada d'Espanya, però mai no ens hem preguntat d'on eixia la matèria prima per a tanta prosperitat i que és el que passava amb les seues zones limítrofes, ens quedàvem contents amb un "no es desenvolupen". I és cert que no ho fan, no es desenvolupen segons el model britànic de fàbriques (al qual s'assembla Catalunya), però si investiguem un poc en els arxius ens adonarem de què en la comarca dels Ports es dona una important "indústria domèstica" (els telers estaven instal·lats en les cases) que contribueix amb els seus suministres de seda (en el cas d'Herbers) a l'auge industrial de Reus. Segons documentació dels anys 1768-1771 procedent de l'Arxiu Històric Municipal d'Herbers (AHMH d'ara en davant) es pot llegir que la llana ha estat consumida a les cases dels seus productors i la seda ha estat "filada a Pena-roja i venuda a un fabricant de Reus". A l'any 1791, s'emporten la seda fina els comerciants de València i de Catalunya; la llana es venia als de la ciutat de Morella (teixida o sense teixir).

¿Què és el que feia possible l'existència d'aquesta indústria domèstica? A grans trets, l'estructura de la propietat de la terra, la seua baixa productivitat, que forçaven al cultivador directe a aconseguir un ingrés extraordinari que li permetés, almenys, la subsistència a ell i a la seua família. La comarca dels Ports era un reialenc, o siga, un senyoriu del rei; Herbers a més de pertànyer al reialenc tenia el seu propi senyor feudal, el Baró d'Herbers; aquesta és una situació un tant diferent a la resta dels llocs de reialenc estudiats al País Valencià: tant el poble com el Baró depenien en última

instància, en els seus conflictes, d'allò dictat per l'Audiència de València. A l'AHMH s'ha trobat documentació que demostra la complicació i excepcionalitat del cas: a la meitat del segle XVIII (quan encara falten quasi cent anys per a l'establiment de la propietat privada plena a Espanya) totes les finques del terme es reparteixen entre multitud de cultivadors que paguen els seus corresponents censals/rendes a l'Església i els impostos que estableixa el rei; n'hi ha casos en què després de pagar les rendes a l'Església no li queda al cultivador "res útil" i per tant, no pot pagar cap impost al rei. (S'ha de fer notar que moltes parcel·les no tenen més càrregues que les procedents de la fiscalitat reial i no paguen res a l'Església). Per suposat, hi ha grandíssimes diferències de tampany en les explotacions, i hi ha gent a la qual ja se la defineix com a "jornaler", per posseir molt poca o cap terra. El Marqués de Vil·lores i altres nobles figuren en aquesta documentació com a detentadors d'algunes rendes que paguen els cultivadors, però en cap cas figura el Baró d'Herbers. Com es pot veure, les possibilitats d'investigació als Ports i a Herbers en referència al segle XVIII són infinites.

Si el XVIII és important és perquè condiciona en gran manera el que serà el XIX. La guerra de la Independència i el regnat de Ferran VII donaran lloc a esdeveniments molt importants per a la comarca com són la dissolució del règim senyorial, la desvinculació de les terres (en general, pertinences) dels nobles i les diferents desamortitzacions. El carlisme serà un dels fenòmens més cridaners (i importants) que tenen lloc als Ports i a Herbers: el Baró d'Herbers (alcalde de València per aquells anys) es va posar al front, juntament amb el ge-

neral Cabrera, de les tropes carlistes que hi havia a Morella. Posteriorment seria capturat i executat pels isabelins, després d'haver intentat fer-se fort en les seues possessions d'Aragó.

En quant a la propietat de la terra, es produeixen interessantíssimes novetats en el transcurs del segle. Al 1821 (segons una còpia d'una escriptura que es redacta -la còpia- en 1877) la situació és com al segle anterior: el Baró d'Herbers (i l'Ajuntament) es limita a impartir justícia, però en cap moment diu "les meues terres". A l'any 1851, en resposta a una comissió que vol realitzar la desamortització dels béns comunals (molt importants a Herbers) es diu que "tot el poble és una immensa heretat que pertany al Baró". Si es compara açò amb l'exposat anteriorment i el que es dirà a continuació, podran treure's interessants conclusions: la importància dels comunals per al poble i el seu desig de no perdre'ls. En una "relació de finques" de l'any 1859 trobem ordenats a tots els propietaris i les seues propietats i curiosament, el Baró d'Herbers no és el major posseïdor, sinó que té deu persones (o entitats, com és el cas de l'Estat o de l'Ajuntament) davant d'ell.

Respecte a la manufactura tèxtil poca cosa podem dir, però hem de suposar que continuaria existint ja que a principis del segle XX encara existien telers a les cases, encara que molt reduïts en quantitat respecte als del segle XVIII. Una indústria que passa a ser importantíssima és la del sabó (fabricat amb oli).

En quant a la propietat de la terra no n'hi ha variacions substancials respecte a èpoques anteriors. Vegem unes dades significatives (preses del Cadastre de Rústica d'Herbers de l'any 1923):

Nombre de propietaris	10 ha	132	81'98% Propietaris. 9'6% de la terra.
Nombre de propietaris	10-100 ha	22	13'66% Propietaris. 39'01% de la terra.
Nombre de propietaris	+ de 100 ha	7	4'34% Propietaris. 48'84% de la terra.

Això ens indica la gran fragmentació que hi ha de la terra, les reduïdes dimensions de les parcel·les, que impossibiliten qualsevol tipus de subsistència basat en elles: de moltes solament es podia treure el blat que necessitava una família. Els petits propietaris havien de treballar com a jornalers a les finques dels grans. Aquest pot ser un dels motius de la gran afiliació a la CNT als temps de la guerra civil de 1936-1939. Aquest conflicte fou molt negatiu per a la població: des d'aleshores va començar a perdre gent que emigrava a Barcelona o València. La postguerra a Herbers (i a la comarca, a l'igual que a la resta d'Espanya) va ser més dura que la mateixa guerra.

Espero que el lector no s'haja sentit decepcionat al llegir constantment la frase "falta molt per investigar", però és cert. Ara s'està iniciant la tasca d'estudiar els segles XVIII, XIX i XX a l'AHMH i encara quan s'haja consultat tot el seu

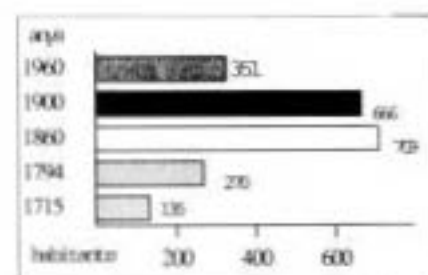

material faltaran molts arxius per investigar (el Parroquial, entre altres). El

camí és llarg, però amb l'esforç de tots, intentarem fer-ho curt i suportable.

Evolució demogràfica i població actual

Herbers no ha estat mai un poble gran. La xifra més gran d'habitants la trobem en 1860 quan tenia 709 habitants. Si tenim en compte que hi ha uns 130 habitatges, per arribar a la quantitat anterior molts fills havien de tindre les famílies. Observem com va anar l'evolució a través dels anys:

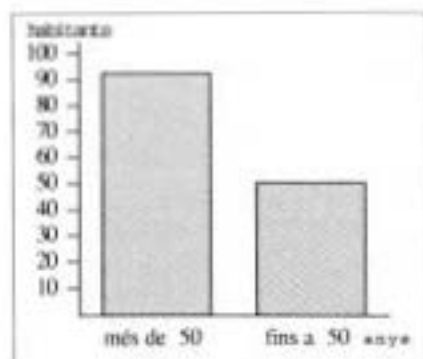
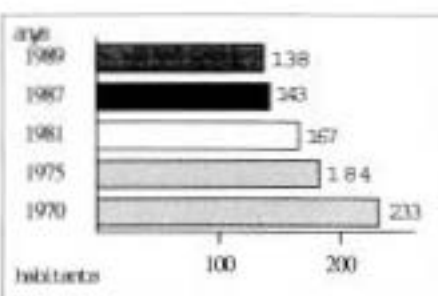

Si ens atenem a les xifres més recents vorem com la població ha començat un descens sense descans. A partir de 1925 comença a donar-se una certa emigració sobretot de gent jove donades les poques possibilitats econòmiques del poble, fenomen que anirà en augment una vegada acabada la construcció de la carretera a Pena-roja (1927-28) i quedar-se molta gent sense treball. Algunes de les cases que van quedar buides en esta època van ser: Ca la Molinera, Cals Eduardos, Ca la Soguera, Ca la Granassa, Cal Seco, Ca Constantino, Cals Romaldos, Ca Cotxímo, el Mas de Borràs, Ca Ramonàs, Ca la Minga, etc.

L'emigració a zones més industrialitzades, finalitzada la carretera de

Morella a l'any 1947, es fa notar ja a partir dels anys 50 quan es dona una certa obertura econòmica del règim. Esta emigració s'ha dirigit en un principi a Catalunya i més tard a altres zones, especialment Castelló. El tancament de les mines de carbó de Castell de Cabres (1936-1954) també va suposar un descens de la població. Al 1947-48 encara treballaven 150 persones. En este segon període es van tancar altres cases, entre elles: Ca Patricio, Ca Polla, Cals Carboners, Ca la Guarga, Ca l'Antic, Cals Mariotxos, Ca Doniset, Cal Criat, Cal Negret, Ca Gabriel, Ca la Taverna, Ca Tomaca, etc.

Fixem-nos en la gràfica següent com en la dècada 1960-1970 hi ha una pèrdua de 118 habitants. A partir dels anys 70 la població disminueix d'una manera més gradual, adquirint una configuració típica de pobles on predomine la població més vella.

La gràfica nos diu clarament quins grups d'edat predominen: d'un total de 144 persones, 93 tenen més de 50 anys. Pràcticament el doble dels que no arriben a 50 que són 51 persones:

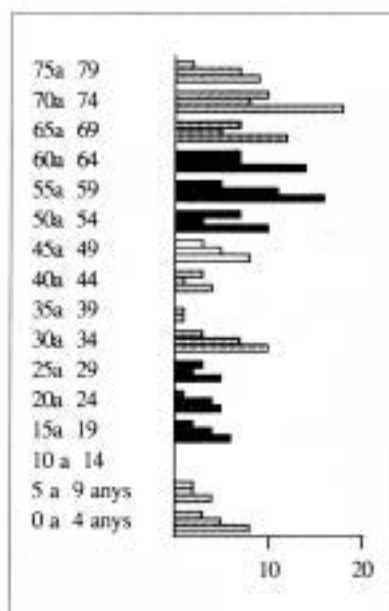
Un aspecte curiós de la població d'Herbers és que hi ha més hòmens (79) que dones (65). Una altra dada significativa és que més de 50 persones ja cobren pensió, una de les principals fonts d'ingressos del poble.

Estem parlant sempre de població de dret, de la gent que viu tot l'any al poble. Una altra cosa és la temporada d'estiu quan Herbers s'ompli de fills del poble que vénen a passar les seues vacances i d'altra gent interessada en la bellesa i tranquil·litat d'estes terres. D'un total de 130 cases o habitatges, solament estan habitats durant l'any uns 54.

L'extensió del terme és de 28 km², i per tant, la seua densitat de població és de 51 habitants per km².

Per grups d'edat la població d'Herbers a l'any 1986 estave distribuïda de la següent manera:

De:	Total	Hòmens	Dones
0 a 4 anys	8	5	3
5 a 9 anys	4	2	2
10 a 14	0	0	0
15a 19	6	4	2
20a 24	5	4	1
25a 29	5	2	3
30a 34	10	7	3
35a 39	1	1	0
40a 44	4	1	3
45a 49	8	5	3
50a 54	10	3	7
55a 59	16	11	5
60a 64	14	7	7
65a 69	12	5	7
70a 74	18	8	10
75a 79	9	7	2
80a 84	10	5	5
85a 89	3	1	2
90a 94	1	1	0

Economia

L'economia d'Herbers s'ha basat tradicionalment en l'agricultura i la ramaderia (bestiar i animals de casa) dins d'una manera de viure autosuficient. La gent menjave allò que la terra donave. A més població més necessitat de treballar la terra i, per tant, més bancals. A l'any 1795, A.J. Cavanilles escrivia:

"Los dos pueblos, ó bien sean aldeas de Herbés y Herbeset, aunque dueños de un dilatado término son tan infelices como los de la Tenencia (...). Aislados allí sus vecinos, viven tranquilos en aquella soledad: no conocen las necesidades facticias de los grandes pueblos, ni las ceremonias fastidiosas que van siempre con la desigualdad de las fortunas, se contentan con poco, viven sanos, y sacan de la tierra el alimento".

La rigidesa del clima i un terreny no massa fèrtil feen dures les condicions de

vida dels herbessencs. Eixa ha estat la vida econòmica d'Herbers durant molts de segles, per no dir des dels romans.

Al segle XIX les coses comencen a canviar. S'introdueix el cultiu de l'ametller en funció d'una explotació comercial: les ametlles no eren solament per a menjar-se-les, sinó per a vendre-les i obtenir beneficis. La llàstima és que, pràcticament, sempre s'han gelat. Actualment, ja no fa falta ni que es gelen ja que els preus són els mateixos de fa deu anys o més. A més de la introducció d'este cultiu, Herbers comence a especialitzar-se en la producció de mantes. Moltes cases tindran un teler de fusta i artesanalment es faran produccions tèxtils que permetran el comerç. El procés de producció i venda estave controlat per quatre o cinc cases importants del poble. Estes famílies subministraven la llana i, posteriorment, es feien càrrec de la producció individual. Amb el pas del

temps, l'explotació industrial del tèxtil farà poc rendibles estes instal·lacions familiars.

Un altre dels productes que s'elaboraven a Herbers ere el "sabó" per a rentar roba. Es feie a partir de cendra i olis. L'existència d'una casa amb el nom "Cal Saboner" deixa clara la seua importància, encara que no va ser l'única: també es feia sabó a Ca Camilo. Després de la guerra ja no se'n farà més.

Tampoc no podem oblidar-nos de "l'aiguardent" famós per la seua qualitat i que s'elaborave clandestinament en unes quantes cases del poble.

I no podie faltar un dels productes més típics de la comarca: "les espardenyas" que també es feien a Herbers, a dos cases "Ca l'Espardenyer" i "Ca Eduardo". També hi havie dos premses per al raïm: la del Roig i la de Tomaset, una ferreria, que ha estat en molts llocs diferents, i per a què no faltare res, també es feien fideus a Ca Mariano.

Ja al segle XX comencen a traure carbó de "Les Mines" del terme de Castell de Cabres, però molt pròximes a Herbers. Això va representar un increment momentani de la població i un auge del comerç detallista. Molta joventut del poble va fer "la mili" dins la mina. Sigue pel que sigue les mines es van tancar i això va propiciar encara més la posterior emigració. L'època de postguerra, de caràcter autàrquic, tornaria a portar a Herbers a l'economia tradicional de subsistència. Durant este segle s'han millorat les comunicacions: es va fer la carretera i fa poc s'ha asfaltat la pista que enllace el port de Torremiró amb Herbers.

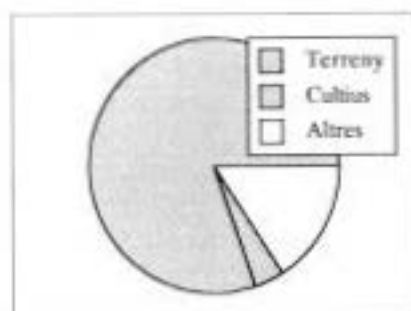
Les generacions d'este segle han pogut conèixer com ha canviat la vida en pocs anys: la llum, el telèfon, els electrodomèstics, l'aigua corrent, els carrers cimentats, les condicions de vida. Pel que respecte a l'economia el canvi han estat "les granges", la producció industrial d'animals per a vendre i no per a l'autoconsum, la producció de llet, formatge o llana. Les granges de pollastres i gorrinos han canviat la fisonomia de la comarca i també d'Herbers: edificis moderns i funcionals que contrasten amb les cases de tota la vida i olors difícilment soportables per a olfactes massa refinats, però que és l'economia viva del poble amb la següent producció anual aproximada:

pollastres	500.000 unitats
gorrinos	5.000
conilles de cria	100
ovelles	1.000
vaques	50

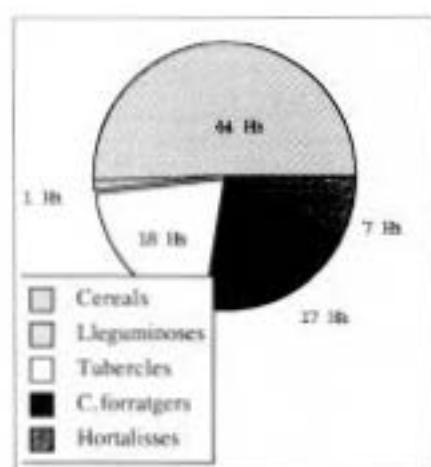
D'acord amb les estadístiques, la població activa supose el 50% de la població total. L'atre 50% són gent jubilada i xiquets. Per descomptat que no hi ha gent sense treball.

L'agricultura, que cada vegada té menys importància, es distribueix de la següent manera:

Total Ha.	2.820 Ha
Cultius	109 Ha
Prats i pasturatges	10 Ha
Terreny forestal	2.263 Ha
Altres	438 Ha

Com podem veure en la gràfica, la major part del terme d'Herbers és terreny forestal. Això vol dir que hi ha moltes costes, moltes muntanyes i dificultats orogràfiques per als cultius. Estos es poden dividir entre cultius herbacis i cultius llenyosos. Els primers es distribueixen de la següent manera:

Els cultius llenyosos ocupen 20 Ha i es distribueixen de la següent manera:

Frutals	13 Ha
Vinya	7 Ha

És interessant veure també la quantitat de maquinària que hi ha al poble:

Motors per a reg	7
Altres motors agrícoles	12
Tractors	17
Cultivadors	5
Moto-serres	8
Turismes	28
Motos	3
Furgonetes	13

Respecte al sector terciari, els serveis, el poble disposa de dos tendes i d'un "Mesón" el qual té des de fa poc temps habitacions d'acondicionament de primera categoria. Possiblement, en un futur pròxim el turisme interior sigui una via rentable i cal cuidar-la molt bé.

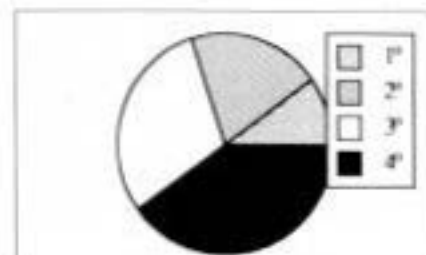
Des de fa uns anys, Herbers torna a tindre escola i encara que amb pocs xiquets done un poc més de vida al poble. Els serveis eclesiàstics i mèdics són portats a terme pel capellà i el metge de Pena-roja.

Un bon indicador econòmic d'una població és el pressupost municipal que a l'any 1986 ere de 17.000 pessetes per habitant.

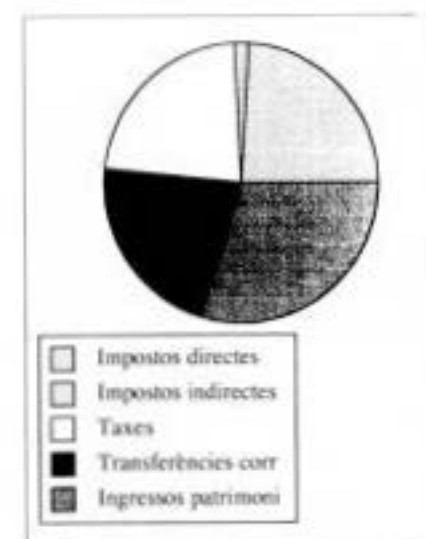
El pressupost municipal de 1989 ha sigut d'un total de 3.500.000 pessetes. Les despeses es van distribuir de la següent manera:

1. Transferències corrents	142.000
2. Transferències de capital	800.000
3. Remunerac. de personal	1.000.000
4. Compra béns c. i serv.	1.558.000

Els ingressos que s'obtenen són pels següents conceptes:

Impostos directes	839.000
Impostos indirectes	60.000
Taxes	790.000
Transferències corrents	765.000
Ingressos patrimonials	1.046.000

Són de patrimoni municipal molts de pinars, base de l'economia municipal. Actualment amb el problema de la contaminació de la tèrmica d'Andorra pot perillar aquesta riquesa no solament econòmica sinó també ecològica. Molta gent és un poc escèptica davant d'este problema. No crec que els herbessencs, per algun favor especial, es puguin lliurar d'esta contaminació. Totes les tèrmiques per la seua naturalesa agreugen el medi ambient, seria un miracle que esta no contaminare. La llàstima serà que quan es busque remei ja arribarem tard.

CAJA RURAL

S.C.O.O.P. DE CREDITO LTDA.

Totes les veus de la Terra

Literatura i Cultura Popular

Es pobles com el nostre, Herbers, i les comarques com la nostra, els Ports de Morella, estan vivint tres o quatre èpoques alhora. Estem vivint el pas històric de la cultura rural a la predominant cultura urbana. Estem patint la crisi de canvi del capitalisme de creixement a l'era de la tecnologia i la comunicació. Estem veient com, després de mort Franco, estan arribant els hàbits democràtics i les possibilitats de l'autonomia. I a més, ens estem convertint a marxa forçada en ciutadans i ciutadanes de l'Europa econòmica (de l'Europa autèntica ho érem ja de sempre)...

¿I tot això què vol dir? Perquè en la vida diària les coses són més concretes i més dures: la crisi de la ramaderia, els problemes fiscals, les necessitats de comunicacions i de serveis, la tèrmica d'Andorra que ni la reconverteixen ni la tanquen... Sense oblidar que, a més, la majoria dels herbessers i de tots els nostres pobles hem de mirar patir aquests problemes des de fora, perquè ja ens va tocar d'emigrar a Barcelona, Castelló o ves a saber on...

Aquesta situació fa conuiu el passat i el present. Podríem dir tòpicament que ací el futur no depèn del present, sinó més que res del passat. El passat tenia un equilibri de segles que s'ha trencat de cop. La gastronomia, la vestimenta, l'economia, les relacions socials... tenien un funcionament basat en segles d'experiència, positiva i negativa. Per això, al costat d'altres aspectes de la cultura, la LITERATURA POPULAR hi és alhora un monument i un document. Un monument de la creativitat col·lectiva més pura; un document d'una civilització antiga i, per això, capaç d'apostar actituds i símbols al futur.

¿Què cantaven, què cavil·laven, què creaven amb el llenguatge popular la nostra gent: els xiquets, les dones, les mares, els homes, els iaies i iaies? ¿Com superaven els patiments del treball amb ironia i màgia? ¿Com feien dormir o sopar els xiquets? ¿Com comentaven el pas del temps, les festes i el clima? ¿Com manifestaven la crítica o l'autoritat?... Perquè tot això hi era la literatura, i no quatre versots de gandul o de Jocs Florals, ni novel·lotes llargues, impossibles de llegir...

La literatura tradicional, transmesa de viva veu de generació a generació, era l'expressió dels pensaments i els

sentiments compartits. Estava escrita a la memòria, s'anava canviant i adaptant, i convertia tot el poble en un múltiple escriptor. Així, les cançons, els contes a la vora del foc, les dites filosòfiques apareixien al bancal, al bar, a la ronda nocturna, a les festes senyalades, a les bodes... A tots els pobles, però a cada país de manera diferent.

Herbers, i tota la comarca dels Ports, és un punt de trobada entre el Baix Aragó i les terres costaneres del Maestrat. Per això, la literatura popular de tots els pobles dels Ports és compartida: es refereix a les mateixes festes (Nadal, Sant Antoni, Carnestoltes, les rogatives o Sant Joan), als mateixos cultius (la llaurada, la pluja, la sembra o la batuda), i als mateixos núvols i costums (el ball, la religió, el paper de la dona, l'orgull local o el menyspreu de l'exterior).

Com a mostra d'aquest patrimoni literari i cultural compartit, val la pena de recordar algunes mostres recollides a Herbers durant l'any 1975 (d'un conjunt de 66 unitats).

El pas del temps, i la necessitat de governar-lo a través de les activitats que en depenien, és un tema fonamental. El cicle anual (o bianual) era l'autèntica mesura de totes les vicissituds vitals.

"Arre muletetes a batre
que prompte vindrà el sembrar
i després vindrà lo rompre
i després lo mantornar".

El clima i l'organització de la vida quotidiana es lligaven amb un sistema de coneixement fortament marcat pels components màgics i imaginatius. Aquest era, a més, un terreny especialment vinculat a les dones i a la infantesa. Un clàssic d'aquest tema és

"Plou i fa sol
les bruixes se pentinen
plou i fa sol
les bruixes porten dol".

La duresa de la vida diària era també expressada com una vivència explícita i compartida:

"Bon muntonet d'olives
i bladet p'a l'any que ve
bon dinaret per les cases
que això és lo que mos convé".

I fins i tot es feia oració interessada:

"Mare meua, mare teua
mare de nostre Senyor
tots los dies paro llores
i no çoço cap moixó".

De manera que l'autocrítica o la resignació prenien evidència a través de la ironia:

"Jo tinc un almari
molt ben arreglat
en quatre escudelles
i un plat foradat".

Cada poble, això sí, es concebia com si fóra el món sencer. La gent hi naixia, hi vivia i hi moria. L'espai equivalia a l'espai conegut. La identificació amb la naturalesa era tan alta que s'identificava amb l'univers el tros de món que abarcava la mirada. Així, la versió "corremón" d'Herbers podria expressar-se irònicament, per relació amb els pobles de la Tinença de Benifassà:

"Mira si hai coregut terra
que hai estat a Coratxà
per les parets de la Pobla
hai passat al Ballestar".

La ironia, precisament (al costat de l'actitud màgica i l'expressió metonímica), és l'instrument discursiu fonamental. Apareix com a representant de l'autoritat moral, del tradicionalisme masclista, de la rebel·lió enfront de l'adversitat... Certament, la cultura popular de transmissió oral no ha estat en això superada. Així, una festa pot servir d'excusa:

"Sant Antoni és un bon home
a les disset de gener
les gallinetes que ponguen
i els ovets que vaiguen bé".

La vida laboral i el sexe esdevenen aspectes metafòricament implicats:

"Pastoret i pastoreta
costa amunt i costa avall
si tu m'ensenyas l'esquilla
jo t'ensenyaré el batall".

Així mateix, el treball, la productivitat i la literatura:

"Les folies són folies
i les cançons són cançons
carbassera que no regues
no farà mai carbassons".

La família era la justificació originària; i podia arribar a ser idealitzada així:

"I a mi me'n diuen pentatxos
i a ma mare la put-put
i a mon pare estripamatxos
i a mon germà el gos pelut".

O també així:

"Jo sé una cançó
de fil i cotó
ma mare mongeta
i mon pare rector".

En definitiva, com cantava la corrandia documentada des del Pirineu català a les marines d'Alcant.

"De cançonetes com eixes
t'en contaré més de mil
que les porto a la borxaca
lligadetes amb un fil".

La metàfora del fil és preciosa. El fil s'ha trencat. El fil de la història, que lligava el passat amb el present, s'ha trencat. La literatura, la cultura, l'economia, els horitzons són uns altres.

Els nostres pobles, Herbers entre ells, ja no són societats tancades, aïllades, tradicionals. La reflexió necessària, per tant, és la següent: per a ser obertes, ben comunicades i modernes han de superar la crisi actual. Si no, no seran ni productives ni europees. Ni hi valdrà la pena agafar una guitarra i posar-se a cantar penes. Ni alegries. Ni literatures. Perquè on no hi ha vida no hi ha literatura.

IRRIAGRO

SISTEMES DE REG

VENDA AL PÚBLIC DE:

- "Tuberries" de PVC i accessoris
- Mangueres de polietilè i accessoris
- Materials per a reg per aspersió
- Material per a reg per degoteig
- Programadors agrícoles
- Motobombes diesel i gasolina
- Bombes (submergibles, horitzontals, pressió, etc.)
- Dipòsits, "cubes" i "silos" de fibra de vidre

PRESSUPOSTOS I PROJECTES DE:

- Basses (formigó, PVC, etc.)
- Conduccions d'aigua
- Regs per aspersió
- Regs per degoteig
- Comunitats de regants

Crta. Morella, km. 3.300 • 12006 Castelló.
Tlfs. 21 49 49 - 24 41 64

COMARCA NOTÍCIES

Cinctorres

Cinctorres; d'alguna manera s'ha de passar l'hivern i per tal que sigui quan més suportable millor, a Cinctorres s'ha inventat una festa que entre la ironia i l'humor, s'ha fet famós un lema és: Cinctorres està de moda.

CINCTORRES Està de moda

I aquest altre d'afegit, -recordareu les semblances- som 6 centes persones.

Només manca dir allò de: "Gent que va endavant" -la gent és la força de ... Cinctorres -és clar-.

CINCTORRES
SOM 6 CENTES PERSONES

Portell

Portell: Del 18 al 24 de maig i per iniciativa col·lectiva s'ha celebrat la 10 setmana cultural, durant tota la setmana s'han organitzat xerrades sobre temes d'interès, el primer d'ells dedicat a l'educació es va plantejar el tema de la reforma educativa i va córrer a càrrec de la inspectora de zona: Socorro Mercé i l'assessor didàctic: Eloi Miralles; Enrique Vidal de (CCOO) es va encarregar de dirigir la xerrada sobre drets laborals, Francisco Nebot (metge de Portell) va parlar sobre les costums alimentàries en la nostra terra i sobre l'obesitat i Maria Marqués (Coordinadora de la Sanitat Comarcal) va centrar el seu tema en la planificació familiar.

A més, es van realitzar activitats esportives, projeccions àudio-visuals, campionats de frontenis, exposicions de fusta tallada i de pedra picada i perquè no falte de res bous amb totes les modalitats, revetlla popular i concursos de paelles com a cloenda de festes.

Morella

Durant el mes de juliol la universitat Jaume I, seguint amb el seu plantejament d'oferir cursos a les comarques, celebrarà el 2n. Curs d'estiu vegeu els cursos que s'ha previst realitzar.

"Humanisme
renaixentista.
Cultura i societat"
Director: Sergi Beser.
Universitat de Barcelona

PONÈNCIES

"Géneros de transición. De la Edad Media al Renacimiento". Alberto Blecaua. Catedràtic de Literatura Espanyola. Univ. Autònoma de Barcelona.

"La Inquisición valenciana. El caso de la familia Vives". Ricardo García Cárcel. Catedràtic d'Història Moderna. Univ. Autònoma de Barcelona.

"L'humanista enfront del cavaller. Roig de Corella i Joanot Martorell". Albert Hauf. Catedràtic. Univ. de València.

"La llengua catalana de l'esplendor del segle XV a la Decadència". Josep Nadal. Catedràtic d'Història de la Llengua Catalana i Rector de la Universitat de Girona.

"El domini del mar. Cosmografia i nàutica". Arcadi García. Catedràtic Univ. Jaume I de Castelló.

"Los descubrimientos y la nueva coyuntura económica". M^o Jesús Gimeno. Professora Universitat Jaume I de Castelló.

"La impremta i la difusió del saber". Francesc Pérez i Moragón. Univ. Jaume I de Castelló.

"La transposició didàctica: adaptar els sabers a la situació d'ensenyament"

Director: J. Dolz.

Universitat de Ginebra

PONÈNCIES

"De las matemáticas a su enseñanza". Francisco Hernán. Grup Zero. València.

"La comarca com a objecte de transposició didàctica". Roser Batllori Obiols. Univ. Girona.

"La transposició didàctica en les ciències físico-químiques". Carles Furió. Univ. València.

"Ensenyar a argumentar". Joaquim Dolz. Universitat Ginebra (Suïssa).

"Els processos de producció i els processos d'aprenentatge de la composició escrita". Anna Camps. Univ. Autònoma de Barcelona.

"La transposició de les arts plàstiques a l'ensenyament". Vicent Varella. Assessor Tècnic del Programa de Reforma. Conselleria d'Educació. Generalitat Valenciana.

CONFERÈNCIES:

- "Discours, action et transposition didactique". A càrrec del Prof. Jean Paul Bronckart. Univ. de Ginebra. (Suïssa).

- "Psicologia i Ensenyament". A càrrec de C. Coll. Univ. de Barcelona.

- "L'ensenyament de les llengües". A càrrec de M. Siguán. Univ. Barcelona.

DEBAT:

"La transposició didàctica".

Participen: C. Coll, A. Camps, C. Furió, J. Dolz, R. Batllori, M. Siguán, F. Hernán.

Campanya contra la Fam 1992

Amb el Sopar de Fam ha finalitzat a Morella la Campanya contra la Fam 1992, que en l'apartat econòmic ha donat el següent resultat:

Festival de Nadal.....	123.300 ptes.
Sopar de Fam	172.700 ptes.
Col·lectes a les Misses	103.782 ptes.
Col·lecta per les cases	421.218 ptes.
Diversos donatius	274.000 ptes.
TOTAL	1.095.000 ptes.

Herbers

Herbers: el proper juliol es celebrarà la festa de l'Aplec dels Ports, us fem un avanç de la programació per tal que pugueu reservar en la vostra agenda els dies 24, 25 i 26 de juliol del 92.

Aplec dels Ports

PROGRAMACIÓ

Cicle de conferències a diversos pobles dels Ports sobre temes relacionats amb la comarca.

- problemàtica agrària i ramadera
- situació escolar i ensenyament a la comarca
- contaminació de la tèrmica d'Andorra
- escola-taller
- altres

Divendres 24 de juliol

22'00 h.: Teatre.

24'00 h.: Correfocs a càrrec dels dimonis d'Horta de Sant Joan.

01'00 h.: Nit de ball. Actuació dels grups BLUS i SUPERBAHIA.

Dissabte 25 de juliol

11'00 h.: Grup de Teatre de carrer

12'00 h.: Inauguració de les Exposicions:

- els Ports com a inspiració
- turisme interior
- fàbrica Giner
- universitat Jaume I
- aparells del camp

17'00 h.: Joies Olímpiques. (Competicions populars).

19'00 h.: Inauguració de l'Aplec. Escalada al Campanar. Cercavila (Banda de Vilafranca).

21'00 h.: Nit de Rock. Actuació de LOS CLANS, UTÒPICS, SUPERBAHIA i altres.

Diumenge 26 de juliol

14'00 h.: Dinar de germanor. Paella.

18'00 h.: Moros i cristians. Danses.

21'00 h.: Nit de ball. Actuació del grup CENTAURO.

HERBERS

24 al 26 de juliol

Vilafranca

Activitats Culturals

durant el 2n. trimestre de 1992

- **4 d'abril.**- Actuació del Quintet de Metalls de València.

- **4 i 5 d'abril.**- III Jornades "Dia de l'arbre", organitzades pel Grup Ecologista de Vilafranca.

- **25 d'abril.**- Actuació del grup Al Tall. Organitzat per les Comissions de l'Aplec dels Ports 91 i 92.

- **Del 13 de maig al 30 de juny.**- Curs de Monitors de Centres de Vacances.

- **15 de maig.**- Conferència sobre la LOGSE, a càrrec del Director Territorial de la Conselleria d'Educació Guillem Badenes.

- **16 de maig.**- Actuació de la Banda Municipal de Torrent.

- **20 i 21 de maig.**- El Grup de Teatre del Centre Municipal de Formació Professional de Vilafranca estrena l'obra "El País de les Cent Paraules", a Vilafranca i a Castelló, al Teatre del Raval dins del Certamen Juvenil de Teatre.

- **7 de juny.**- Actuació de la companyia de teatre líric de Madrid amb l'obra "Las Noches de Madrid", Sainets i Zarzuela.

- **Juny.**- Conferència col·loqui sobre "Expedició Valenciana a l'Everest".

- **Del 21 de juny al 5 de juliol.**- Jornades de Muntanyisme i Ecologia. Organitzades pel Centre Excursionista i el Grup ecologista.

Boom Immobiliari

Al voltant d'un centenar de vivendes s'estan construint enguany a Vilafranca.

La Cooperativa de vivendes "El Portalet" està promovent la construcció de 50 vivendes unifamiliars de protecció oficial que tindran una superfície habitable de 90 m². Està previst que finalitze la construcció d'estes vivendes el 31 de desembre de 1992.

Per la seua part, l'Ajuntament de Vilafranca fa de promotor de 30 vivendes unifamiliars de 90 m²., acollides també al règim de protecció oficial.

Així mateix, una empresa privada promou la construcció de 12 apartaments de diferent superfície.

Estes promocions, junt amb les cases que particulars s'estan edificant, faran que este any sigue recordat a Vilafranca com l'any del boom immobiliari.

Passeig del Llosar

S'estan finalitzant les obres d'acondicionament del passeig que va des de Vilafranca fins l'ermita del Llosar. S'ha pavimentat el camí i al seu voltant s'han construït jardins. També s'ha procedit a la plantació de molts arbres.

Per a este estiu està prevista la realització d'un camp de treball que col·laborarà en la tasca d'acondicionament del jardí.

Estes obres, juntament amb la il·luminació del passeig que ja es va realitzar a finals del 1991, fan que Vilafranca pugue gaudir d'un magnífic passeig, tant de dia com de nit.

El Forcall

Tantíssima falta en teníem que seguim *d'arreglos*, el Palau dels Osset que es pretén es transforme amb hotel de 42 places s'han iniciat sembla ser -amb caràcter de continuïtat- les obres per a la rehabilitació de l'edifici.

LA GENERALITAT PROP DE VOSTÉ

9 0 0 5 3 9 3 9 3

Telèfon d'Informació Administrativa

OFICINA D' INFORMACIÓ INICIATIVES I RECLAMACIONS

US INFORMA TELEFÒNICAMENT
Sobre tota l'Administració de la Comunitat Valenciana, la seua estructura, funcions i procediments

US INFORMA PERSONALMENT I PER CORREU
Les seues preguntes, suggeriments i reclamacions seran degudament rebudes, contestades, classificades i trameses a l'òrgan competent

US REGISTRA QUALSEVOL DOCUMENT
Adreçat a l' Administració Autònoma

GENERALITAT VALENCIANA
PRESIDÈNCIA

CASTELLÓ: Carrer Major, 78 Tlf. 358222 Fax 358066

L'altre dia em van contar que fa uns anys quan tots i totes eren molt menuts i molt menudes, i vivien en pobles com ara també molt menuts, sovintejàveu la cartereria i al senyor carter –llavors només hi havien senyors carters– li preguntàveu: – Què tinc carta?

La resposta era moltíssimes vegades que no, però això no impedia que a l'altre dia tornareu –tota la rècula infantil– a formular la mateixa pregunta:

- què tinc carta?
- tu no!
- i jo?
- tu tampoc

d'eixa manera alimentàveu els somnis i els desitjos, i en els vostres somnis construïeu el pont que us comunicava amb una altra realitat.

Jo ara també vaig al senyor carter, o cartera i busco tota la relació que m'uneix a vosaltres els meus estimats lectors i les meves estimades lectores, fixeu-vos tot el que trobe:

Cartes: Em va fer goig de llegir-les, perdoneu la modèstia, però de vegades és sa rebre injeccions d'ànims com aquestes:

Òdena, 5 de març de 1992

Apreciats Srs.:

En la proppassada X Fira del Llibre en Català celebrada a les Drassanes de Barcelona, vaig localitzar una de les seves publicacions, el llibre de Domí Pastor, "Retalls de vida". És molt agradable i alhora entranya-blement gratificant trobar-se a les mans una obra que recull una sèrie d'articles elaborats al llarg de tota una vida i que són testimoni indispensable per conèixer una part molt important de les tradicions de Morella i de la seva comarca.

Com deia és entranyablement gratificant poder gaudir d'aquesta lectura, tan rica de lèxic, un lèxic que únicament el poble sap utilitzar amb tanta intel·ligència. És per altra banda, per a mi personalment, un retrobament amb les meves arrels morellanes que tant m'han ajudat a configurar-me com a persona i com a historiador. La meua família prové d'aquesta terra, concretament del mas d'Adell i del mas de l'Ombria, d'aquesta terra que hagueren d'abandonar com moltes d'altres famílies però que ha quedat arrelada a les

generacions que continuem i amb la que mantenim forts contactes a través de la família que encara resta a la mateixa Morella i als pobles de l'entorn.

Una cordial salutació:

Josep-Vicenç Mestre i Casanova.

** Tarragona, 31 de març 1992*

Amics:

Voldria dir-vos que la vostra tasca mereix un gran aplaudiment. En el meu cas és estar-hi un poc més prop de Morella quan m'arriba la revista.

Continueu treballant, gràcies

Josefina López, Millán.

Revistes: Cada vegada tenim més intercanvis i relació amb més associacions d'arreu dels Països Catalans i a les publicacions que ens arribaven amb assiduitat com Saó, Traiguera, la revista d'informació local de Morella se n'han afegit d'altres vegeu-ho:

– Núm. 148 de Saó, dedica el tema central al Neofeixisme i integrisme a Europa, amb comentaris diversos i una entrevista a J.V. Marqués. En el núm. 149 es dedica el tema central al Valencià entre les normes del 32 i l'Europa imminent... La núm. 150 dedicada a l'assemblea de Cristians IV fòrum "Cristianisme i món d'avui" i la publicació dels índexs generals de 1990.

– Núm. 5 de Passadís –Quadern de lletres–, dedicada a la literatura juvenil i inclou una entrevista amb Joan Pla feta per la nostra col·laboradora habitual Pilar Alfonso.

– Núm. 167 i 168 de Lluita, que aplega com sempre amb propostes per a la independència i el tractament del tema de la no incorporació a l'exèrcit espanyol.

– Núm. 21 de la revista d'informació local Morella.

– Des de l'Associació Cultural del Matarranya una publicació inscrita en els Quaderns de la Glera, 3 titulada "tret de la memòria" de Lluís Rajadell i una altra publicació dels quaderns de la Glera i, titulada "A l'ombra de les roques del Masmut" de Desideri Lombarte.

– Núm. 176, 177 i 178 de la revista Traiguera amb notícies i aportacions sobre la història local.

L'institut d'estudis comarcals de la Marina Alta, les publicacions L'Aiguadolç (5), revista de literatura i Aguait (7), revista d'investigació i assaig oberta a tots els temes d'estudi que poden servir a conèixer la comarca.

- Núm. 71 del Butlletí "La Casa Verda" que edita Acció Ecologista Agró, en el tema central tracten d'analitzar quines són les perspectives de futur de l'ecologisme en el sistema social i en les notícies se'n fan ressò de l'ordre donada pel Fiscal General de l'Estat al Fiscal de l'Audiència de Castelló de retirar l'acusació contra el president d'ENDESA -empresa de la que depèn la tèrmica d'Andorra- en la querrela criminal per delictes ecològics presentada al jutjat de Vinaròs.

- El Consell Comarcal de la Selva ens envia l'agenda lúdica cultural per a l'any 1992, i informació sobre "La Gabella, el museu etnològic del Montseny, a Arbúcies -Girona-, (Si hi voleu anar podeu demanar tot tipus d'informació al telèfon 972/86 0908).

- Núm. 232 del Bisgargis (editat per la colònia forcallana-catalana).

- Quaderns de la Selva 4, que edita centre d'estudis selvatans

- Puc-Pots, núm. 4 revista de les escoles taller i cases d'oficis.

- Des dels ajuntaments d'Alcanyís i d'Amposta ens han arribat puntualment informacions sobre actes de caràcter cultural que han celebrat.

Encetem intercanvi i ens arriben:

- Núm. 124 de Nous Horitzons, on apareixem (revista AU!) en uns índexs que han elaborat sobre revistes d'esquerres, en el grup III que correspon a Minories i Política.

- Núm. 115 de Pòrtula, informatiu cultural del Marratxí (Balears).

- Núm. 22 del diari local de les Coves de Vinromà que edita l'Associació Cultural el Tossal Gros i que inclou informacions variades de la vida local.

- Núm. 9 del Diariet de les Cases d'Alcanar, que edita l'Agrupació de joves "les Cases de Mar".

- Núm. 5 de la revista Lliquen -revista de la Natura- que edita la colla ecologista de Castelló i que intenta ser un punt

crític d'atenció, sobre tots aquells problemes que afecten al medi ambient en la nostra província.

Vos poden interessar aquestes convocatòries de premis, us en faig un resum i us dono l'adreça per si voleu ampliar detalls:

- La Fundació Salvador Vives i Casajuana, ens fa arribar les Bases Generals per a les convocatòries de premis de: -Gumersind Bisbal i Gutsems (estudi d'investigació sobre una comarca de llengua catalana), Francesc Carrera i Candi (treball d'investigació històrica o econòmica de les èpoques moderna i contemporània una localitat de les terres catalanes), Premi Eduard Fontseré (treball d'investigació sobre ciència referit a Catalunya), Premi Josep Massot i Palmés (recull del vocabulari d'un escriptor de llengua catalana), Premi Concepció Alemany i Vall (treball que estudiï la dona en aspectes socials, històrics, literaris o artístics), premi Antoni Bergós i Massó (biografia d'un polític català ja traspasat), premi Josep Iglésies i Fort (monografia d'un treball d'investigació geogràfica d'una localitat de les terres catalanes o del conjunt dels països catalans).

Podeu demanar informació a: Fundació Salvador Vives i Casajuana, Passatge Permanyer, 17, torre.- 08009 Barcelona.

Orella escrivana

Què ho deu fer que per passar la rua de carnaval o una carrera de bicicletes s'aparten tots els cotxes del carrer i per passar les processons i els retaules on, moltes vegades, va la Corporació en ple, els cotxes estan creuats al carrer de forma que no es pot ni passar...?

Últimament, aquest darrer mes de maig, he tingut faena extra. He hagut de parar atenció a totes les tertúlies, comentaris de bar, diendes de granera matinera... Em va parèixer comprendre que la cosa anava de marquesos i cosa d'eixa. Com no sóc orella aristocràtica no en vaig traure del tot l'entrellat, però continuo pensant que les aparences enganyen, moltes voltes, i que no és or tot allò que «reluse».

Diu que Déu els crie i ells s'ajunten. També és cert en el cas del assassins i els genocides. I és que els patrocinadors de l'òpera «Cristóbal Colon», que

s'estrenava el passat mes de Setembre al Liceu de Barcelona, van ser els del «Quinto Centenario» i els d'ENDESA. Primer van ser els pobles indis d'Amèrica. Ara són els pobles indis dels Ports...

He sentit dir que un director de cinema de molta anomenada ve a rodar una pel·lícula a les mines a cel obert d'Andorra. Es dirà ACCION MUTANTE.

És fàcil que molta gent que no havia sentit mai la campana de la Llèqua la pugue sentir enguany. També serà llàstima que sigui tan lluny del seu entorn natural.

Estem a l'era de la tècnica i els quilòmetres fan miracles.

Què preciós estaria el poble amb els balcons plens de flors, com un esclat de color, lluent a la llum del sol que a l'estiu cau abundós sobre els carrers i les costes!

Segons diuen, hi ha concurs de balcons ben adornats i gent que es vol apuntar per col.laborar, entusiasta, en l'esplendor de la festa. Bona idea, mira tu!

Com en totes les coses, sempre hi ha una murga o altra que es pose de trascantó i acabe florint la festa.

Vaig sentir com comentaven, una gent llegint el rètol, que la nit de Sant Joan haurien d'estar fent vetlla si volien continuar tenint, l'endemà, el balcó lluit i amb flors.

I continuaven, dolguts:

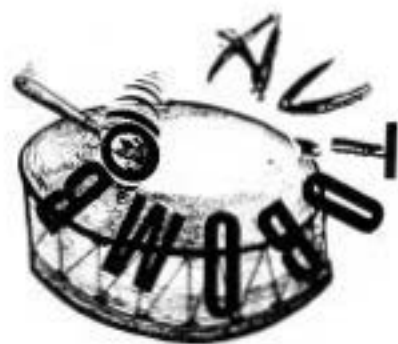
«Si, a més de col.laborar, ara hem de fer de sereno millor que ho deixem estar»

Eixe altre dia, dissabte a migdia, estava pendent d'un casament, mirant com acudien els convidats i observant l'ambient que es cree en casos com este.

En això que se sent un coet i baixa la núvia al carrer.

Acte seguit, vaig caçar al vol un comentari que venie d'un balcó amb estes paraules:

- Uí xica! Açò de les núvies és com els bous de Sant Roc. Tiren un coet i l'assolten.

enguany hem tornat a participar a la *Setmana del Llibre en Català*, celebrada a les Drassanes de Barcelona. Dels dos llibres que portem editats fins l'actualitat, el més venut va ser, lògicament, **Retalls de Vida**, de Domi Pastor. Amb aquesta presència volem que la nostra cultura, la nostra manera de ser i pensar isquen dels límits de la comarca i siguin conegudes arreu del món. És per això que podeu trobar la revista, fora de la comarca, a les principals llibreries de Tortosa, Castelló i València, i en breu, Barcelona. També va ser per això que vam participar al *I Mercat de Publicacions Locals*, celebrat en el marc del *I Congrés Internacional d'Història Local*, celebrat a Barcelona a finals de l'any passat, organitzat per la revista d'història **L'Avenc**.

Des de l'Associació pensem que l'escassíssim pes que té esta comarca és degut, en part, a què, potser, no fem el

Amposta, 19 i 20 d'octubre de 1991

possible per difondre-la, i quan ho fem, és sota noms aliens i alienadors com "Maestrazgo" i "Costa del Azahar". En eixa intenció s'emmarque la presentació d'una comunicació a la **XXXVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos**, celebrada a Amposta el mes d'Octubre passat. L'Assemblea es celebra des del 1950 en una comarca diferent cada vegada. Aquesta vegada va ser organitzada pel Museu del Montsià amb

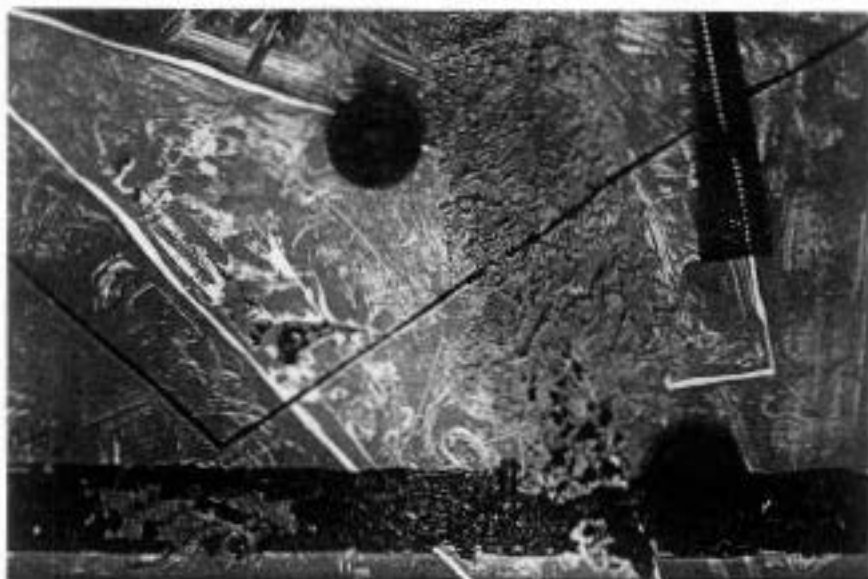
el seu director Àlex Farnós al capdavant. En els parlaments de cloenda, el president i ex-conseller de la Generalitat de Dalt, Max Cahner, va felicitar-se perquè per primera vegada "s'ha trencat la ratlla del Sénia, doncs tenim entre nosaltres un representant de la comarca dels Ports".

Més important va ser l'establiment d'un primer contacte entre els grups d'estudis de la Terra Alta, el Baix Ebre, el Matarranya, el Montsià i els Ports, per tal d'establir una coordinació en temes comuns. Un altre intent de federació s'està fent entre els centres d'estudis del nostre àmbit lingüístic, per establir mecanismes comuns d'investigació i presència pública.

La comunicació a l'Assemblea va ser presentada per un dels membres del **Grup d'Estudis dels Ports**, que, com sabeu, és la branca científica de l'Associació Cultural. La comunicació no ofereix cap aportació a la comunitat investigadora, sinó que era un simple estat de la qüestió; una presentació de la comarca, i dels seus estudis, tots en fase embrionària.

Això ens porta a una altra consideració: és veritablement curiós (i lamentable) veure el nom de la nostra comarca als llibres britànics que parlen de pluja àcida, però podem dir que són bé els únics estudis (de qualsevol camp) fets per gent de fora de la comarca on apareixem. La raó és que si nosaltres no fem estudis sobre la nostra terra, la resta de la comunitat científica no disposa de dades sobre nosaltres i ens ignora a l'hora de fer les seues monografies o treballs de síntesi. És el que es diu un cercle vicios o un procés de retro-alimentació.

Per cert, a títol de curiositat, per si cal, aclarir que no tenim cap relació amb l'associació feixista d'estudiants universitaris *Acción Universitaria*, que corre per eixes universitats amb les sigles A.U.

CAIGUDA.- Acrílic collage s/fusta 91'5 x 130 cm.

Història de La Tossa

Començarem dient que abans els horaris eren solars. La tradició diu que el poble d'Herbers va estar set anys sense arregar cap collita a causa de les pedregades i, al trobar una fusta de ginebre al mig del pedregal del "Campassero", el poble va decidir fer un pigronet al capdamunt de la muntanya de la Tossa i col·locar al seu interior esta fusta ja que no es podria mai, i van acordar fer una rogativa tots els anys el dia tres de maig, dia de l'exaltació de la Santa Creu, perquè no s'apedregaren els tèrmens. Allí, segons la tradició, hi va haver en temps molt antics un pigronet que a la guerra es va destruir ja que al cavar el forat es van trobar vàries relíquies, entre elles la de Santa Bàrbara. Esta muntanya també és coneguda, segons els plànols militars, amb el nom de la "Camiseta", la seua altura és de 1201 metres damunt del nivell del mar (l'altura de la plaça de l'Església d'Herbers és de 784 metres).

Passat un temps, es va pensar en fer una "coca" per repartir a tots els que anaven de rogativa a la Tossa i aniria a càrrec de l'Ajuntament. A primeries d'abril eixien dos hòmens, membres de l'Ajuntament, a arregar el blat —ere costum donar un almud de blat per cavalleria, excepte els burros— i el portaven al molí. Més tard anaven a arregar la farina.

El dia u de maig, a l'acabament de la vesprada eixien dos dones, els seus marits eren membres de l'ajuntament, pel poble per convidar les dones a què anaren a l'altre dia a pastar la coca. Elles portaven un cabàs i les dones els donaven, unes un poc de farina, altres unes perres, etc. L'agutzil fee un ban per a què no anare cap dona al forn eixe dia, ja que es pastava la "Caritat de la Santa Creu".

El dia dos, ben de matí, portaven pasta al forn i acudien les dones, la majoria jòvens, allí se'n rien, cantaven, cridaven i es donaven el nom d'alguns novios. Segons anaven eixint les coques cuites del forn, les posaven en dues banastes i les que no cabien en una taleca.

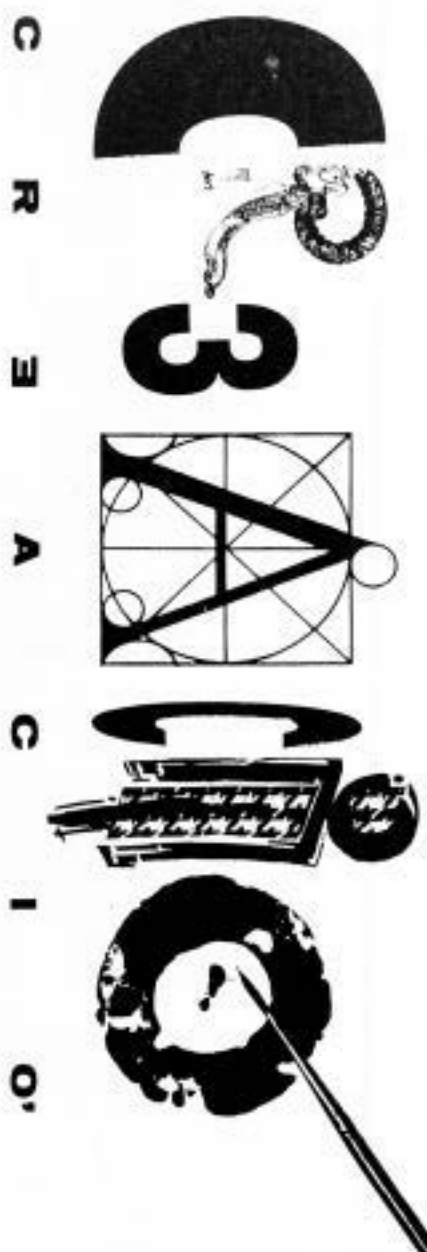
El dia tres, de matinada, un de l'Ajuntament les carregava a una cavalleria i les pujava a la Tossa. Allí es descarregaven davall de dos pins, junt amb els ornaments del capellà, la creu i el pendó. Eixos pins estan a dos metres un de l'altre, un està al terme de Mont-roig, anomenat "La Cogulla" i l'altre al terme

d'Herbers, propietat de Josefa Celma. El dia 14 de gener de 1922 es van casar José Querol de Ca Mariano de la Paulina amb Josefa Celma, ell anomenat "El Ros" i ella "La Campassera", i al poc temps van tallar els pins de la finca, però eixe pi el va reservar. Van passar uns quaranta anys i els de Mont-roig van marcar per allí una subhasta, marcant també el "pi gran" ja que ere d'ells. Gràcies a la intervenció del Ros, que els va convèncer per a què el respectaren ja que ere el lloc per deixar les coques i els ornaments, no el van tallar.

Fins als anys 70 la rogativa es fee de la següent manera: el dia 3 de maig, a les 6'30 de la matinada se celebrava la Santa Missa i a les vuit donaven el senyal amb la campana, un mosset es posava amb el pendó a la porta de l'Església i, a continuació, el sagristà o altra persona portava unes quantes creus de sarga, que eren beneïdes el dia de San Pere de Verona —29 d'abril— (hi havia qui posava estes creus als sembrats i a les vinyes perquè guardaren de la pedra). Seguidament es col·locava un escolanet amb la creu i dos llanternes. El capellà amb roquet, capa i el reliquiari penjat al coll, es col·locava al peu de l'altar, allí llegia unes oracions i començava a cantar les Lletanies; s'iniciava la processó a la Tossa. Al carrer del sol, número tres, a casa "Roda" una dona replegava la capa del capellà.

Es creuava el barranc de la "Font Vella", es pujava per la "Costa Roja" i al capdamunt es col·locava una creu. Es baixava per "L'Escala de Camilo", es creuava el barranc de "Les Velleres", es continuava pujant pel barranc de "La Vall" i a l'aplegar a l'hort del Campassero es fee una aturada en el camí; allí s'acabava de cantar la Lletania dels Sants, el capellà llegia unes oracions i es col·locava una altra creu de sarga. Es continuava la peregrinació resant una part del Sant Rosari i a l'entrar a la finca de La Vall de Cal "Forner", en una roca que hi ha solta a l'esquerra del camí es col·locava una altra creu.

A l'arribar al maset de "Ca Godets" s'acabava el Rosari i, un poc més amunt, es descansava uns deu minuts. I a la basseteta del Mas de la Vall es posava una altra creu. A l'aplegar a les "fossetes", al límit de la Cogulla, es troben dos muntons de pedres i és costum que eixe dia es tire una pedra a cada muntó: la tradició diu que allí van matar a un matrimoni que passava pel camí que venie de Mont-

roig i enllaçava amb el camí de Morella, unint-se al Mas d'Adell. En les fossetes es cantava un respons per aquells difunts i s'entonava el "Vere Deus" fins al pigronet:

O vere Deus Trinus et Unus
exaudi preces populi huius
Non sumus digni a te exaudiri,
nostris deméritis meremur puniri,
Da nobis salutem et pacem,
et gratiam de coelis o pluviam de
coelis.

Sanctus Deus, Sanctus fortis.
Sanctus immortalis, miserere nobis.
Omnes sancti et sancti al Dei, inter-
cédite
pro nobis.

A continuació es resava un Pare Nostre a Sant Macari i Santa Elena, i es descansava uns cinc minuts.

Al pigronet, el capellà començava a beneir el térmens llegint els Evangelis amb les seues oracions en este ordre, mirant a l'Orient, a l'Occident, al Nord i al Sud. Després de la benedicció dels térmens es cantava el Regina Coeli a les Vèrgens del contorn que tenen ermita.

Regina coeli laetare, alleluia.

Quia quem meruisti portare, alleluia,
recrexerit sicut dixi, alleluia.

Ora pro nobis Deum, alleluia.

I un Pare Nostre, Ave Maria i Glòria a tots els Sants del terme, com s'està fent fins ara.

Al finalitzar, es beneïen les coques i es resava un Pare Nostre pels Fundadors i un altre pels Benefactors. Els pelegrins s'acomoden prop dels pins i allí se'ls done les coques (a l'home i la dona de més edat se'ls done una més). Després de menjar les coques i acompanyar-les amb bon vi, un jove puge al pigronet, dedicat a Sant Macari i Santa Elena, i canvie la "Camiseta" (és un drap de mig metre quadrat, blanc, amb unes quantes creus de cera); es lleve la vella i es pose la nova enrotllada a la barra que puge pel centre del pigronet, també es col·loque una creu de sarga. Això es fa en record d'aquella dona que van matar en les fossetes, que estava embarassada; ella els va dir que volie, si la mataven, una camiseta per al qui portava a dins (conté la tradició que allí se sentie plorar a una criatura).

A migdia es menjave; a l'Ajuntament cuinave una caldera de recapte amb arròs i abadejo en senyal de penitència. Este menjar es donave als més pobres i necessitats, ja que en estes èpoques no tots podien menjar sempre. A l'acabar el

menjar, encara segueix el costum, començave el "arrastrar" per l'herba, als més vells i als que tenen poca salut solament un trosset i prou, però de l'arrossegament no s'escapa ni l'Alcalde ni el capellà.

A la vora de les tres de la vesprada es reunien tots al pigronet per resar un Pare Nostre a Sant Macari i Santa Elena, es cantava el Vere Deus i es tornave per un altre camí: es creuave un tros de la Cogulla, per darrere de "Les Coves Foradades" i a la meitat del camí s'arribave als "Casalets" (allí hi havie un mas, ja que encara queden trossos de parets), si quedaven coques es repartien als pelegrins de la rogativa i es descansave uns deu minuts. Es baixave per "Serrall del Guinyó" i a l'arribar a la "Font d'en Cardona" s'avançave el capellà i el sagristà per eixir de l'Església i trobar-se amb la rogativa que baixave de la Tossa. La rogativa es parave a la Font Vella fins que els avisaven que eixie la processó de l'Església. Fins l'any 1925, que es va instal·lar la llum elèctrica, eixien quatre grans banderes: la dels mossos que ere groga i quasi tocave el sostre de l'Església; una altra de color verd, de Sant Antoni, que la va pagar un senyor de "Ca Miquelàs" (a este home li va caure el matxo per un precipici que anomenem "Terres de Constantino" a la partida dels "Barrancassos", on tenie una finca. Allí li va prometre a Sant Antoni que si li salvave el matxo li farie una bandera dedicada al sant protector dels animals, i com al matxo no li va passar res, va vendre un trosset d'eixa finca i amb els diners que va traure va pagar la bandera). Una altra de color roig, dedicada a Sant Bartomeu i una altra, blanca, dedicada a la Mare de Déu

del Sargar.

Avui dia es fa esta trobada, respectant la tradició, de la següent manera: els que han anat a la Tossa s'esperen al carrer del sol i ixen de l'Església els estendards, primer el de la Divina Pastora, que porte un xiquet de cinc anys, i van seguint Sant Josep, Sant Antoni, Sant Bartomeu, la Puríssima, la Verge del Sargar i tots estos estendards fan reverència a la Rogativa que ha baixat de la Tossa, excepte l'estendard del Santíssim Sacrament i el del Cor de Jesús.

A continuació va el capellà, amb capa roja, portant la Vera Creu (que no ix de l'Església més que eixe dia. Li diem Vera Creu perquè conté un trosset de la creu de Nostre Senyor Jesucrist. A la parròquia consten documents que certifiquen la seua autenticitat).

A la trobada es cante el "O vere Deus" i a continuació "O Crux"

O crux, ave spes única
pasquale que al fers gaudium.

Piis adáuge gratiam,

Reisque dele crimina.

Després es va a l'Església i es fa missa.

Informació donada per RAMON MESTRE ADELL, de Ca Bernat.

El calmant

Una nit d'hivern. Estan tots els jóvens reunits al bar. Demà és festa i cal fer alguna cosa per calmar el fred que fa a fora; al carrer està nevant.

—No farem dos litrets de calmant? diu algú.

I la cerimònia comença. Han portat una palangana plena de calmant, de garrafa, és clar, i un culler ple de sucre.

La cara de tots els jóvens s'ha mudat, ja ha començat la festa.

Algú s'alça. L'especialista agarra el culler i poc a poc el posa dins la palangana per acabar d'omplir-lo amb el calmant. Tots treuen l'encenedor, però agarra el que fa més flama, apropa el foc al culler i quan ja està encès, suauement el

submergeix dins la palangana. Algú ja ha apagat la llum.

Tots estan pendents de la palangana, del culler i del foc que n'ix, que hi torna i que poc a poc va arribant més lluny fent tota classe de figures. Ningú no diu res; l'obscuritat i la resplendor del foc els fa somiar un poc.

Ja està tot encès, el culler s'alça ple de foc i salta una cascada de llum i espurnes de calmant.

—Som-hi, diu algú, agarreu la guitarra i cantem, que això és massa.

Mentres tots canten cançons romàntiques, el calmant que cau del culler que puja i baixa il·lumina les cares i els dona un aspecte fantasmagòric. És un bon moment per dir paraules tendres: la guitarra tampoc no deixa de tocar dolces melodies.

—El calmant ja està prou cremat, diu l'entès, porteu el cafè i n'hi posarem un bon "xorro".

Tornen a regirar el calmant per cremar-lo un poquet més. Els experts comencen a tastar-lo. Quan decideixen que ja està bo, deixen que es vagi apagant poc a poc. El foc continua fent dibuixos per la palangana i es canta l'última cançó romàntica.

S'obrin les llums i comencen a beure. Després del primer got de calmant comença el soroll, les cançons populars, les jotes, els brindis i el que faci falta. El perfum del calmant allibera les neurones i desperta eixe "alter ego" que tots tenim dintre.

La festa sembla no tenir fi perquè quan s'acaba el calmant, ja se'n prepara un altre.

Sacaries

El meu amic Herbers

Mamar la infantesa en un poble és un privilegi que escasseja i més encara en un poble com els d'abans. En una època d'efervescent europeisme, ser de poble està revaloritzat.

Caçar les granotes, buidar basses o menjar "cagarrutes" d'ovella per olives són trastades que preparen a l'infant per a tasques més ambiciosos i de profit per al dia de demà.

De més gran i en certa freqüència, he tingut la satisfacció de portar al meu poble a amics i coneguts. Fer d'amfitrió en el meu poble ha estat una vocació pròpia de la meua manera de ser. Anar en colla d'excursió requereix una actitud d'aventura i una sensibilitat amanida per deixar-te sorprendre o, dit d'una altra manera, gaudir de les sensacions que ofereix l'entorn i participar en el muntatge de la penya. Els recursos que hem emprat com amfitrió han sigut variats:

REFRESCANTS: el riu, la piscina, les fonts...

DIES SENYALATS: La Tossa, Sant Antoni, Reixos, Pasqua...

EXCURSIONS: Roca Mola, buscar bolets, Mare de Déu...

COVES: Coveta Obscura, les "antoves", Coves del Mas de Pau

BALLADORES: Festes d'estiu, ball l'Alegria, penya

GASTRONÒMICS: Casquetes, pernil, "mostillo"...

JOC: La Morra, la Botifarra, pilota...

RACONS: Castell, placeta de Missa, carrers i carrerons...

ETÍLICS: bodegues, calmant, vi ranci...

VETLLADES MUSICALS: "messon", placeta de Missa amb guitarra, Ca Sacaries

La llista havia de ser incompleta, una mica també per no desvetllar tots els secrets i màgiques possibilitats. Això sí, sempre constatant l'hospitalitat d'un poble que, de vegades, ha sabut suportar els nostres excessos.

Per passar-ho bé en colla i tindre un bon record que et done ganes de tornar al poble, calen uns pocs ingredients, tots ells imprescindibles i, a la vegada, potenciadors uns dels altres:

— Que el poble possibiliti un *ambient* acollidor.

— Que estigues en *disposició* de passar-ho bé.

— Que la *companyia* siga agradable.

Tenir una casa és un requisit força

imprescindible per anar en colla a un poble. Què bonic és quan per dos o tres dies el personal s'organitza en equip i fica la solidaritat i els recursos més amagats per tal de compartir i col·laborar en l'harmonia del grup. Ja és ben cert que anar d'excursió desperta les més insospitades qualitats personals.

El record del poble que he pogut constatar en el personal és allò paregut a "la gent és sana i amable amb el foraster; el poble és bonic i està ben cuidat; no el canviaria pel meu, però és bo que hi hagin pobles com Herbers".

Anar de parelleta és ideal. Clar que d'aquesta manera quasi tot es fa bo, però a Herbers les possibilitats s'incrementen perquè a més de les excursions sentimentals per un paisatge verge i solitari, està una vida social rica en animació i recursos com els ja esmentats.

Per acabar no voldria oblidar-me de la canalla. Els que som pares tenim una o varies debilitats: criar un o varis xiquets. Quina joia donar-los solta i cridar-los per a les menjades. Deixar que la naturalesa faci el seu curs i proclamar, en un got de vi a les mans, que la responsabilitat de ser pares i educadors té les seues compensacions.

Josep Manuel Giner i Pallarès

Migdia

Suau hivern copsat en un punt
qualsevol dels ports de MORELLA,
sobre el vell rocam tan rebut
per neus candents que meravella,
regna atùit, intens, infinit,
amb un majestuós silenci,
el migdia.

Pins, ginebres, carrascars, tots blancs,
sense el panteix del vent, dreçats
al Sol que temperat els mira,
sols rumoveja, amb sons de lira,
l'aigua tènua i cristal·lina
d'un adéu, que entre còdols fa via
en ple migdia.

S'estén un lloc de neus intactes,
lleuger, com gravat en un tapís.
Rellisca, del cel floccós, feliç,
entre clarianes, un raig sotmés
omplint de tènua llum la muntanya
cantant elogis amb veu ferrenya
al migdia.

En apaïvagada natura,
defallit i retut, un mas perdut
en la feréstega contrada,

desert, albira, gens commogut,
entre els traços de negrura
de branques sobre el blanc tros,
el record d'uns amors, d'un esforç
en un llunyà migdia.

L'enyorament passa sens ressó,
apareix l'actualitat decisòria;
ni el més insignificant so,
torba joia tan solitària.
El nívol s'esquitllarà cel enllà
i saltironant hi baixarà
a un bancal una inquieta
llebre grisa, molt decidida
aquest migdia.

Seguint la carretera que oneja
entre pendís, rocam, i pinar,
atansareu el brau Escalona,
riu molt brau al tempestar.
Un poc més, l'estret Ullals. De sobte
vos captivarà la visió d'Herbers,
Poble acollidor, típic, ramader.
Aneu-hi, arribareu prompte,
al volt de migdia.

Josep Meseguer Ripoll

La Joventut

En posar-me a parlar de la joventut, voldria dir que no pretenc parlar de tota la joventut. Només puc parlar d'allò que conec i de l'àrea on resideixo. No vull fer cap postulat ni treure cap conclusió a nivell general, sinó solament fer una reflexió del que conec.

De jòvens, en conec de molts fermes i valents, que tenen inquietuts, que empenyen tant com poden, que es neguitegen perquè les coses continuen igual i no es fa res per millorar-les, que s'apunten a fer coses i busquen algun camí d'eixida al seu afany de generositat. Però, al costat de tot això, tinc la sensació que molts, potser una immensa minoria, han desenvolupat tota una sèrie de tòpics i arguments per fugir d'estudi, que si analitzen amb un cert esperit crític tenen molt poca consistència.

Un d'ells és el de la dificultat del futur, que resulte tan negre que no solament desmotive sinó que arribi a crear una situació de depressió de la qual no en poden eixir i que, a més, justifique el fet de no col·laborar en res que demane esforç. Què es pensen que als altres els ho han apanyat tot a mida? Això és una qüestió de plantejament de futur o és la conseqüència lògica d'haver-s'ho trobat tot fet i sentir-se ara incapaços de construir res?

Què esperen per fer coses? Qui els ha

de resoldre tots els problemes? On són les iniciatives? On és la generositat i el desprendiment tan típics del jovent? A què es deu tant conformisme en tot? És que ja n'hi ha prou d'anar predicant qui té la culpa de tot, per no tenir cap responsabilitat de res ni cap necessitat de canviar-ho?

Un altre argument que sent sovint és que com no hi ha res que valgue la pena val més passar de tot. Penso que això és el mateix que posar el cap baix de l'ala, o claudicar d'una manera infantil davant de la dificultat que reprenta qualsevol lluita seriosa per alguna cosa que valgui la pena. Allò que no val res costa poc esforç. La vulgaritat està a l'abast de qualsevol, no cal esburgar-se molt. D'altra banda, quantes vegades el passotisme és una defensa de la pròpia insatisfacció i una màscara per dissimular allò que realment interesse?

A l'hora de divertir-se, comença a ser preocupant que els dos paràmetres necessaris de qualsevol diversió hagin de ser: molestar els altres i fer-se calents com a suros.

Què no és possible la imaginació? Què no els ha explicat ningú a on estan els vertaders motius de satisfacció de les persones? Què no s'arriba més lluny del pensament que només es pot xalar descontrolant-se? Quin interès especial té perdre el control d'un mateix i en casos fins el coneixement? Què es tracta de demostrar o a qui?

A més d'això, resulte que coses que a molts jòvens els pareixen ridícules en estat de sobrietat, les fan de la manera

més natural i desenvolta quan porten tres copes de mes, com si els altres que els veuen no els conegueren. A què ve tanta inconsciència?

No soc ningú per fer cap judici ni per dir el que està bé ni el que està mal, però m'agradaria dir que la comoditat, la facilitat i el deixar-se anar no és el millor camí per aconseguir el respecte, la tolerància, l'esforç, l'amabilitat i la solidaritat que possibiliten la convivència pacífica.

J.P.

Corrupció al Perú

Quan el passat 6 d'abril el senyor Fujimori va humiliar una vegada més al poble peruà fent un cop d'estat, es va posar, sense cap dubte, al costat dels més poderosos, al costat de tants altres dictadors que amb força i fúria han xafat any rera any els drets més elementals dels llatino-americans.

Un dels motius exposats per aquest senyor va ser el combatre la corrupció brutal que existeix en aquest país. Corrupció que va des del president de la República fins al més insignificant militar o polític que hi ha perdut en algun poble dels Andes. Però és ben clar que voler atacar, voler aturar aquesta corrupció amb una mesura corrupta com és un cop d'estat, és un despropòsit i un insult al poble que el va votar. Per un altra banda és ben cert que cal combatre aquesta pràctica institucionalitzada que entre altres moltes coses enfonsa al país, però no serà amb un sistema dictatorial que sempre aporte beneficis i benestar social a uns quants privilegiats sinó amb un sistema partidista i democràtic.

Com totes les notícies, aquesta poc a poc es va quedant relegada en els nombrosos mitjans de comunicació; si de cas ens parlen dels brutals atemptats del grup Sendero Luminoso o dels comentaris que fan els polítics, oblidant-se moltes vegades, per no dir sempre, de la repressió i els assassinats practicats pels militars, que amb l'excusa de combatre al terrorisme, moltes vegades abuse, tortura, mate i fa desaparèixer a la gent del poble amb el beneplàcit, i ara més que mai, dels governants corruptes.

Jesús Sangüesa

La moda de la novel·la "Rural"

Sant Jordi 1992

Maria Barbal
CÀMFORA

EDICIONS DE LA MAGRANA

A la nostra literatura, actualment està de moda la novel·la "rural". Estem de moda, veges tu...

Naturalment, és una etiqueta posada pels de la capital. Els dos autors més representatius d'eixe tipus de novel·la són Maria Barbal i Jesús Moncada. Coincideixen en moltes coses: són de poble, ella de Tremp (el Pallars) i ell de Mequinensa (el Baix Cinca); els crítics els atribueixen una especial rebusca de lèxic (No serà que els "urbans" han perdut totes eixes paraules, que casualment són ben bé les mateixes a Mequinensa, a Tremp o a Vilafranca? i, enguany, a més han coincidit a la col·lecció *Lex ales esteses*, d'Edicions de la Magrana, als nùms. 49 i 50.

Coincideixen també en refusar eixa etiqueta de rurals, adscrita sempre pels de ciutat, i amb eixe no-despreci-però-quasi tan característic. Pels dos autors, l'única diferència entre les seues novel·les i les dels altres són el marc on es desenvolupa l'acció. Això és especialment greu, perquè les dues novel·les que us ressenyo passen gairebé senceres a la ciutat: La Torrelloba de Jesús Moncada, que molts identifiquen amb Saragossa, per bé que ell ho negue, o la Barcelona on van viure els personatges de la darrera novel·la de Maria Barbal. Però els crítics segueixen dient que allò és "novel·la rural".

"La galeria de les estàtues" és una novel·la on Jesús Moncada recrea part de la seua biografia personal. Així moltes anècdotes militars són fruit del seu propi servei militar, així com aspectes relacionats amb la carrera de magisteri, inclosos els "ejercicios espirituales" dels temps de Paco, que és quan estan ambientades les dues novel·les. No us contaré l'argument, però sí us dic que tingueu paciència que el fil tarde en aclarir-se.

Són novel·les on molts de nosaltres (els "rurals") ens podem sentir identificats: anar a la capital a estudiar per mestre com el Dalmau Campells de l'obra de Moncada o emigrar (definitivament?) a la ciutat com els Raurill a "Càmfora".

En el meu cas personal la identificació amb els Raurill és potser més fàcil, perquè (què menut és el món...) resulta que viuen al meu carrer i compren al mateix mercat. I no els conec..., ja se sap que a ciutat no se coneixen ni els veïns de la mateixa escala. A més he tingut la sort de conèixer personalment a Maria Barbal i conec un poquet el seu univers: a la

Sant Jordi 1992

Jesús Moncada
LA GALERIA
DE LES ESTÀTUES

EDICIONS DE LA MAGRANA

classificació de morellans absents que va fer Domí Pastor en estes mateixes pàgines, aconseguiré una lletra A ben grossa, de no oblidar les seues arrells pallareses.

Tampoc us contaré l'argument, però si substituïu Torrent per Palanques o Castell de Cabres, "la Compañia General de Auto-Transportes Alsina Graells" per Autos Mediterráneo o Automóviles Altaba i Raurill per Querol o Ripollés us serà una història molt propera, molt ben contada i que (eixa és la gràcia de les narracions ben fetes) no saps com acabarà.

Si ho voleu saber, aneu a la impremta i feu un poquet de "gasto"...

Carles Ripollés Querol

Galàxies

Qui dius que era en Peter Pan?

I. **Peter Pan.** James Matthew Barrie. Edit. Empúries. "L'Odissea". Narrativa per a joves. Barcelona, 1990. Trad. Mª Antònia Oliver.

Hi ha llibres pels quals hom diria que no passen els anys. Ni els segles. D'altres, en canvi, envelleixen de manera sorprenentment ràpida. Aquestes darreres setmanes he tingut ocasió de comprovar-ho a les pàgines de dos clàssics de l'anomenada literatura juvenil: **Pinotxo** i **Peter Pan**. Que extraordinàriament llunyà de nosaltres queda a hores d'ara el didacticisme de Collodi, les seues reflexions carregades de bons propòsits educatius i moralitzadors. En canvi, **Peter Pan**, escrit només vint anys després, és encara una lectura pròxima i entranyable, suggeridora i amena.

A mi, em captivà des del primer paràgraf, aquell que comença:

"Tots els infants creixen. Tots menys un..."

i tot seguit explica com un dia la Wendy va saber que també ella creixeria.

Wendy, voldria confessar-ho de bon començament, em resulta el personatge menys atractiu de la novel·la. Serà, potser, que li trobo una certa semblança a la Susanita de Mafalda (i perdoneu la brusquedat del salt comparatiu). Peter

Pan odiava un dels seus contes, La Wendy, de sobte, ens empeny d'aquell núvol de ficció on ens havia hissats Barrie. És com un tret que llança a terra la imaginació. Una i altra vegada intenta que Peter Pan deixi de ser Peter Pan, és a dir un xiquet, el xiquet que no vol créixer. Per sort (us ho avanço si encara no heu llegit el llibre) no ho aconsegueix.

Peter Pan és alhora desvergonyat i sincer, ignorant i savi, enjogassat, arrogant, inconscient, presumptuós, innocent, alegre, cruel... i, sempre, oblidat. No he conegut mai ningú amb tanta capacitat d'oblit. Ell és capaç d'oblidar-ho tot, siga bo o siga roïn; una cita de primavera; la seua amiga Wendy o el més temible dels enemics, el traïdor Ganxut.

A banda dels personatges, la novel·la té, al meu parer, un altre gran al·licient: el narrador, un narrador entranyable com pocs. Potser siga una gosadia dir d'un narrador impersonal, purament de paper, que és entranyable. Tanmateix ho és, si més no, m'ho sembla. Trobo deliciosa la seua manera de fer-nos entrar en el joc de la narració. Ara ens pregunta, ara ens avança esdeveniments, ara ens amaga aquest fet o aquell altre mentre va guiant-nos per la terra de Mai-Més. En Peter Pan va tenir molta sort de trobar tan excel·lent narrador per a les seues aventures...

A **Good morning, Babilònia** (la, per moments, excel·lent pel·lícula dels germans Taviani) dos cambrers confonen el pare dels protagonistes (escultors que havien construït per a Griffith els famosos elefants d'**Intolerància**) amb Miguel Angel. O Rafael, dubten.

Crec que Spielberg (i els seus guionistes) ha confós Peter Pan amb un Peter Banning, un executiu americà, casat, pare de dos fills, qui s'adiu a la perfecció amb això que a les pàgines de salut de qualsevol diari solen qualificar "d'adicta a la feina". Si tinguereu a mà un d'aquests reportatges comprovaríeu com és d'exacte el que estic dient: home malhumorat, neguitós, poc comunicatiu amb la família i, en canvi, afable i cordial amb tot el que es relaciona amb el treball, i, sobretot, un home-telèfon. Amb aquesta confusió inicial, tot és ja possible.

El Ganxut pot ressucitar. I res no importa que Unamuno (qui, per cert, va passar moltes hores, segons crec, reflexionant sobre el tema) advertirà: "Resucitarnos?. No hay quien haya resucitado a un ente de ficción que de veras se hubiese muerto".

Les sèries de televisió, sí!. Fa alguns anys que les sèries ens van ensenyar a tots (també al senyor Spielberg) que fins i tot la mort és reversible, si les condicions d'emissió, el contracte dels actors, o els gustos de la santa audiència així ho aconsellen.

La Wendy, clar, pot obrir un orfenat per tal de què no hi hagen més Peters Pan al món. Qualsevol mite, propi o aliè, en mans dels americans pot esdevenir, ja se sap, una institució benèfica.

Hi ha qui (Eric Rohmer per exemple, o Zhang Yimou els quals, pràcticament alhora que s'estrenava **Hook**, ens han obsequiat amb **Conte d'hivern** i **La llanterna roja**) aconsegueix conferir a la realitat tota la màgia de la ficció; d'altres, en canvi, fan de la ficció la més trista realitat.

Sí, la Wendy amb l'ajuda d'Spielberg fa créixer En Peter Pan. Creix, té fills, els quals després de l'aventureta tornen a casa d'allò més contents i repetint "el meu papà és Peter Pan". El papà-Peter Pan aprofita per pronunciar una frase lapidària, la darrera de la pel·lícula: "La vida pot ser la més gran de les aventures".

A nosaltres, ai!, sempre ens quedarà... el Peter Pan de Barrie.

Pilar Alfonso
(maig, 1992)

Cine

II. Títol original: **Hook**.
Direcció: Steven Spielberg.
Productora: Tri Star. Distribuïdora: Columbia.
Guió: Jim V. Hard, Malia Scotch i Nick Castle.
Fotografia: Dean Cundey.
Muntatge: Michael Kahn.
Intèrprets: Dustin Hoffman, Robin Williams, Julia Roberts, Bob Hoskins, Maggie Smith...

Ibé, un bon dia el senyor Spielberg va decidir rodar una pel·lícula a partir de la novel·la de James Matthew Barrie. Pel·lícula que es titula **Hook**, que s'estrenà a l'Estat espanyol el proppassat

27 de març i que ha estat durant sis setmanes almenys, número 1 en la majoria de llistes d'espectadors. Els ingredients, si fa no fa, els coneguts: milions i milions de pressupost, gran varietat i riquesa de decorats, tota mena de mitjans tècnics, grans estrelles en els papers protagonistes (Robin Williams, el famós professor d'**El club dels poetes morts**, esforçant-se per semblar Peter Pan; Julia Roberts somiant, només somiant, ser la Dringuets; Dustin Hoffman, molt celebrat per la crítica (?), en el paper del Ganxut i Bob Hoskins, excessivament histriònic, crec, com a Smeek) i American way of life!

TRADICIONS POPULARS

Almoïna amb música

Un germà meu, quan es parlava almoïnes, –paraula que tinc desterrada del diccionari particular perquè la trobo humiliant– em contava el següent conte:

Hi havia una dona molt rica i molt almoïnera (generosa, filantròpica) que s'havia buscat un pobret fix que havia de passar tots els sants dies pel matí per sa casa a replegar l'almoïna del dia. Ella, aixina, es quedava la mar de tranquil·la i satisfeta de fer aquella bona obra. Jo diria, més bé, que aquell pobret li servia de bufanda o tapaboques per a la seua escrupolosa consciència. Li donava al pobret i ja havia complert. Si hi havia més necessitats prop, a ella ja no li pertocava fer res. Ella ja tenia el seu pobret.

Però a este món repalleter tot lo bo s'acaba. Un bon dia el pobre va anar com sempre a les nou del matí a buscar l'almoïna i la senyora no estava. Estava a missa i la criada li va dir:

– Vaa! Ja tornaràs demà, home!

Ell se'n va anar, però es va quedar pensant:

– Si demà me done el dels dos dies ja està bé, però si no, en perc un (i això que no estava assessorat pel sindicat de pobres).

En ser demà, torne i la criada li explique:

– Ui xiquet! L'han cridada per a una junta. Tampoc està avui. No tindràs més remei que tornar demà una altra vegada.

Torne en ser l'altre dia i tampoc estava. Al remat, enfadat (perquè els pobres d'aquell temps se solien enfadar, encara que no massa) li va contestar:

– Digue-li a l'ama que es busque un altre pobre que jo ja no tornaré més.

I aixina ho va fer. No sabem si aquella dona es va quedar amb el remordiment de consciència o si es va buscar un altre pobre.

Açò vinc a dir-ho perquè amb molta sana intenció, moltes entitats, associacions i agrupacions acudien, sempre que fore menester, a les campanyes benèfiques públiques i oficials en ajut dels necessitats, com anirà eixint al llarg del relat. Es veu que fent una acció d'este estil ja no calia preocupar-se de mirar a on estaven les necessitats verdaderes, amagades i constants.

Com tots estàvem agarrats a la perra (a Madrid dirien més agarrats que un xotis; ací diem més pretos que una nou gúbia) s'havia de vore d'a on es traïen els diners. Sempre eixie alguna idea lluminosa i original d'un cap o altre, que consistia a fer alguna funció o festival. L'expressió solia ser, poc més o menys, esta:

– Xe, per què no fem dos o tres quadres de sarsuela entre xics i xiques jòvens que canten? Ho fem al teatre, es fa pagar l'entrada i ja tindrem uns diners.

Els quadres solien ser sempre els mateixos, no només Morella, sinó també a les "Capitales de provincia" on les "Señoritas de la buena sociedad" representaven, naturalment, els que tenien menys despeses de vestuari i de muntatge: "Las espigadoras", "Oye cantarrito", "¿Dónde estarán nuestros mozos?", "Las mantillas", "Los enamorados", etc...

Acudien les famílies i els amics dels actors i, naturalment, s'havia de repetir la representació perquè sempre ho feien molt rebé. Tots disfrutaven d'allò més de la funció i eixien amb la consciència tranquil·la i amb el següent comentari a la boca:

– Entre tots ho ham de fer. Entre tots ham d'ajudar els pobres.

Jo em sabia de de memòria uns versets que deien.

"Hay niños pobres y pobres niños que no se miden por sus aliños. Ricos o pobres lo mismo da. Hay unas normas de la riqueza, hay una reglas de la pobreza que el trajecito no puede dar. ¿Ves aquel niño? ¡Pobre mendigo! Pide limosna, pide un abrigo. Es niño pobre. No hay que dudar. ¿Ves aquel otro que va fumando, que al transeunte va molestando con un descaro que da piedad? Va bien vestido, muy elegante lleva barita y calza guante. Pues ese niño tan bien puestito, tan elegante, tan...hombrecito, es pobre niño. Piensa y verás".

A partir d'això vaig catalogar a moltes senyores com a pobres dones, que es conformaven amb molt poca cosa i que, un senyor, molt d'Església, va batejar amb el nom de "DAMAS ESTROPAJOSAS".

Amb els diners que es recaptaven es comprava menjar o peces de vestir, que també repartien unes "bellas señoritas".

Si venie bé, es feien retrats, que a les capitals de província eixien a les revistes i als diaris i mos feien passar molta enveja.

Els qui no tenien més remei que passar a buscar el que els donaven perquè ho necessitaven per a viure, tenien la seua dignitat i, en la majoria dels casos, passaven, un "rato" ben roïn i humiliant. Però en això no es reparava, s'havien donat, i públicament, els diners que s'havien replegat.

Altra cosa eren els festivals o funcions que es feien a benefici de l'Església, del santuari de Vallivana, d'organitzacions i grups de quan la guerra o posteriors, perquè allí no es podia ferir la sensibilitat ni la delicadesa de ningú.

Però, no sé per què, es va caure en el defecte que, sempre que es donava alguna cosa, s'havia d'etiquetar de pobra la persona que ho rebia com si en dir pobre i almoïna ja estare tot solucionat. Ben mirat, les que eixien a fer les campanyes benèfiques, estaven al mateix nivell dels beneficiats. Per exemple el cas del "Roper" o la Conferència de Sant Vicent de Paül, de l'any 1928, que ara us explicaré.

El Sr. Borralló era un foraster, que va vindre per a fer de conserge del "matedero". Es va casar amb la morellana Maria Serret i, com el "Roper" havia dit que regalaria la "canastilla" que feien entre totes a la primera xiqueta que nasquere després d'entrar la Maredeu al poble, li va tocar a la xiqueta d'este matrimoni. No comprenc de cap manera per què van posar niña pobre, perquè son pare era un funcionari com molts altres que hi havia a Morella. Era simplement la primera xiqueta que havia nascut estant la Maredeu al poble. Li van donar la "canastilla" i tot el que s'havia dit, però a sa casa eren com molt altres treballadors de Morella, sense sobrar res, però sense gran mancances.

Va ser apadrinada per l'alcalde, Mariano Sebastià, i per la presidenta del "Roper" Pascuala Beltrán. Van anar a buscar-la a sa casa els padrins, les autoritats i la música. A la porta de l'Església els va rebre el Clero en ple amb tots els abadejos posats. La van batejar, van fer l'ofertament de la xiqueta a la Maredeu de Vallivana i les components del "Roper" van formar la comitiva de tornada. Davant els padrins, la xiqueta batejada i les autoritats, amb la Banda de música al final per tota la volta general, fins que van deixar la xiqueta a sa casa que, si mal no recordo, estava al carrer de Sant Nicolau.

Les "señoritas" anaven tirant confits i caramels. Ho recordo perquè també vaig anar a replegar-ne.

Tot això em pareix molt bé, perquè omplie un dia de festes pel matí. El que no em pareix tan bé és que es fere dient que era el bateig d'una xiqueta pobra, perquè si la seua família era de veres pobra, els hagueren hagut d'assistir sense música ni ostentació.

Més tard, d'ençà del 36, les joves i les dones d'Acció Catòlica van començar la campanya de Nadal. Van fer cartes a moltíssims morellans demanant i tots van ajudar. Com cada setmana solie

eixir una parella de visitadores, que anaven veient les necessitats del poble i les remeiaven en la mesura del possible, estes mateixes parelles, per a la campanya de Nadal, preguntaven què els feia falta per a vestir, els compraven la roba, els la portaven i ja estava.

Al cap de dos o tres anys de fer-se la campanya, l'Ajuntament va rebre una comunicació oficial de Castelló que havia de fer la Campanya de Nadal com als altres pobles. Morella no era poble per fer dos campanyes paral·leles. Van acordar anar junts i, a més, l'Ajuntament donava una bona quantitat en concepte d'ajuda. Com era l'Ajuntament, diguem-li, més qualificat que les joves d'A.C., van dir que el repartiment l'organitzarien ells. I aixina va ser. Es van citar les persones que havien de rebre donatiu a les 12 del migdia al saló de sessions. Va acudir la major part de l'Ajuntament i un grup de joves d'A.C. allí no hi havia música, però va ser bastant pitjor, perquè al fer-se públicament, quan passava la gent a replegar les coses se sentien veus que deien:

– A eixe li doneu? Si esta setmana va matar el gorrino...

Com si per matar el gorrino haguere d'anar descalç o despullat. Altres deien:

– A eixos també els donen? Pos vaja reparto! Si la caseta a on viuen és d'ells...

Els de la caseta eren tres germans prou desgraciats que, una de dos, o passaven la llengua per la pared a l'hora de dinar o, si venien la casa per a poder menjar, havien d'anar a dormir a la torre dels llavadors.

N'eixie un altre.

– A eixe li doneu?

– És per a sa mare.

– Però si el fill té els matxos més "majos" del terme!

Ja us ho podeu imaginar. Va ser tan gran el remull que es va armar que si no es va acabar a bufetades és perquè s'estava amb qui s'estava i no es va poder.

A la vista de tot això les joves d'A.C. van optar per retirar-mos de la campanya de Nadal i seguir fent el que anàvem fent a la nostra manera i sense fer soroll.

Fer estes coses sense remor no reporte fama de caritatiu, però la caritat i l'amor gran estan en fer les coses i que només les sàbie el que ho rep.

A propòsit d'això us explicaré una altra anècdota.

A les Festes de l'any 28 hi havia una tómbola benèfica a les escoles del Filato. Els sagals, cansats d'anar pel poble, mos dixàvem caure per allí, perquè hi havia molta bona il·luminació i una gran quantitat d'objectes exposats. De fet mos contentàvem en mirar-ho i dir-mos els uns als altres:

– A tu, si te tocare, què agarraries?

– Pos jo... agarraria... aquell "nino" tan majo.

Potser això va ser el motiu, que a l'eixir premiat un n' a una dona que tenie cinc fills, tots xics, el que era de la meua edat es va encaparrar que volie el "nino". Sa mare, que un despertador. Ell, amb un ruc com una casa, que el "nino". I la bona senyora, tant si vols com si no, per no fer el numeret al mig de tota la gent va carregar amb el "nino" cap a casa.

Tornem a on estàvem. Jo anava per allí bambant i hi havia dos joves d'uns divuit o vint anys en una conversa molt animada, perquè un d'ells havia estat molt mal bastant de temps i li contava a l'altre que el metge que els visitava sabia que a sa casa tenien pocs diners per a comprar medecines i, en una de les dos visites que diàriament feia al malalt, sa mare es va adonar que el metge s'arrimava al capsal del llit a un saquet menut que tenien allí penjat per guardar remeis o el que fore i que tots els dies el tocava.

A l'anar-se'n el doctor, la dona va voler escolumbrar què passava al saquet i va quedar sorpresa i emocionada. Dins del saquet va trobar diners, que era el que cada dia, al fer la visita, posava el metge sense dir res. Els va llevar i a l'altre dia tornava a haver alguna cosa. I, aixina, sense dir res, va anar aquell home ajudant aquella família que, quan va ser el remat de la malaltia, no sabia com donar-li les gràcies.

Jo crec que si l'almoïna havia de ser amb música, en este cas haguere hagut de tocar la Simfònica de Londres. No us pareix?

Tota ajuda està bé vingue d'a on vingue, amb música o sense música, divertint-se més o menys la gent que ho organitze, però que a l'hora de la veritat, serie bo que estes dos paraules discriminatòries **pobre i almoïna** ni sonaren per cap costat ni hi haguere públic per a vore-ho.

El racó de l'estudiant

Activitats Extraescolars Alumnes del C.M. de F.P. de Vilafranca

Fes-t'ho verd

ELS FETS

A tots ens agrada visitar el camp, és clar. Però hi ha zones rurals que estan sotmeses a una gran pressió ocasionada per l'home. Un exemple poden ser les rutes 4x4, trialeres, caçadors, etc... Les nostres visites al camp són molt importants, si sabem respectar la natura. Una altra forma de destruir la natura molt de moda en aquestes comarques és la construcció de pistes forestals.

QUÈ HA DE CANVIAR?

Cal que ens informem sobre els llocs on podem anar sense cap tipus de perill, per a la natura, ja que hi ha llocs per exemple on les rapaces aniden i no convé anar.

S'han de fer les pistes forestals precises i no fer com fins ara que igual te'n trobes tres que van al mateix lloc. A més no fa falta que tinguem una amplària d'autopista, ja que en poc hi ha prou.

QUÈ POTS FER?

Respectar la natura al màxim.

No tires res als boscos que pugue fer-los mal.

La natura t'ofereix coses meravelloses, fes tu el mateix amb ella.

Una bona forma de conèixer-la és amb bicicleta de muntanya.

A QUI BENEFICIE EL RESPECTAR LA NATURA?

Com no al medi ambient, és clar, amb menys contaminació, menys taies per fer pistes, en general, en millor estat.

A tu: respectar la natura et farà conèixer-la i veuràs les coses meravelloses que et presenta.

Pere Sorribes

Teatre

Durant uns mesos, un grup d'alumnes voluntaris de l'Institut de Formació Professional de Vilafranca vam preparar una obra de teatre, dirigits per la professora Rosario Milian Torres. L'obra es deie "El país de les Cent Paraules".

La representació la vam fer al saló d'actes del Centre Parroquial el dia 20 de maig a les 7 de la vesprada i el dijous dia 21 a les dotze del migdia al teatre del Raval de Castelló.

Vam quedar molt contents perquè la representació ens va eixir molt bé, malgrat que estàvem tots molt nerviosos. La gent de Vilafranca, que omplie per complet el local, va aplaudir una llarga estona i vam tornar a eixir a saludar. A Castelló no hi havia tanta gent, però sí que estaven amics i companys nostres que continuen els seus estudis a Castelló. Esta participació en el teatre del Raval va ser amb motiu del Certamen Juvenil de Teatre que organitza cada any l'Institut Valencià de la Joventut.

L'argument de l'obra és el següent: El país d'aquest conte no té més que cent paraules i per aquesta raó no porten una vida del tot normal, encara que són tots molt feliços. El dia que han de triar un nou secretari per aquest any, no saben quin escollir, i envien als dos candidats, el traçut i el poeta, a voltar món per a que aprenguen coses per al seu país.

El traçut torna amb moltes coses, però no sap explicar la seua utilitat perquè no troba paraules per a fer-ho. En canvi, el poeta no porta res però ha après moltíssimes paraules que li serveixen per a explicar tot allò que ha portat el traçut. Al final els dos candidats són elegits secretaris i la gent del poble es queda molt contenta per haver après noves paraules.

Crisanto Sorribes

Durant tot el curs, a més de les classes lectives, ens quede temps per realitzar activitats extraescolars.

El passat mes d'abril vam celebrar el dia de l'arbre. La comissió organitzadora decidí en lloc de fer la plantada d'arbres, organitzar actes relacionats amb els arbres i la natura.

Els actes més destacats foren els següents:

- Un debat on participarem tots els alumnes de la F.P. El tema a debatre fou: "L'impacte mediambiental de les activitats humanes". Els punts més tractats foren: les pistes forestals, els envases no retornables, esports a l'aire lliure, etc.

- Un vídeo relacionat amb la Natura: "L'home i la terra" de Félix Rodríguez de la Fuente.

- Un audiovisual fet per alumnes membres del Grup Ecologista de Vilafranca sobre la contaminació de la Central Tèrmica d'Andorra.

A finals de maig, quan el curs inicia la seua recta final, i els estudiants estem fins la coroneta dels estudis, vam fer un parèntesi d'una setmana per trencar la monotonia de les classes. Aquesta setmana, anomenada "setmana cultural", vam realitzar tota mena d'actes:

- Representació de l'obra de teatre "El país de les Cent paraules" a Vilafranca i al teatre del Raval de Castelló.

- Les finals dels campionats esportius de futbol-sala, voleibol, cross, frontenis i escacs.

- Una audició musical, on cada alumne participant exposava la música que més li agradava i després es va fer una votació per elegir la música més representativa de les nostres aficions. Les més votades van ésser les cançons de Celta Cortos, Sting i Dire Straits.

- Un recital poètic, amb poesies de Machado, Lorca, Miguel Hernández i Vicent Andrés Estellés.

Estave programat també un dinar de germanor a les Fonts del Llosar però a causa del mal oratge es va haver de suspendre.

Santi Pitarch

Escolta què fan ara: Un bon Programa per a "Els Ports Ràdio"

Els Ports Ràdio, l'emissora de la comarca dels Ports que es pot sintonitzar al 89.0 de la F.M., des de l'any passat ha donat l'oportunitat als estudiants de la F.P. de Vilafranca de participar en un programa magazine en el què es tracten diferents temes d'actualitat i sobretot s'intenta entretenir als oïents amb acudits o històries.

El programa va començar a emetre's l'any passat, el divendres a les cinc de la vesprada baix el títol de MAGAZINE F.P. Aquest any s'ha canviat el títol i ara s'anomena ESCOLTA QUE FAN ARA.

El programa comença amb una

història o amb l'informatiu trucat, després es fa un debat sobre algun tema interessant, de vegades també s'interpreta un conte. Després ve un concurs i més tard l'espai d'humor titolat "Humor a primera vista". Seguidament per a finalitzar tenim l'apartat ecològic "Fest'ho vert", i alguna que altra sorpresa en mig del programa.

El programa està gravat uns dies abans de l'emissió, així si apareguera un error de gravació es podria rectificar a temps.

Totes les històries, contes, acudits, etc.; es preparen a part pels encarregats de cada secció del programa.

El programa té de tot però tot condensat en 45 minuts, encara que com està tot molt complet no necessita tampoc, més temps.

Però per a fer-vos arribar el programa hem de fer la gravació. I, ¿com es fa aquesta? Doncs, amb l'equip de gravació de la delegació dels Ports Ràdio a Vilafranca. Una vegada s'ha fet la gravació, Els Ports Ràdio s'encarrega de posar el programa en el seu horari previst que... per cert; ara s'ha canviat al dilluns de la vesprada.

Damian Tena

Ecologia

Ampliació de la Central Tèrmica d'Andorra

L'Empresa Nacional d'Electricitat S.A., Endesa, té prevista la construcció d'un nou grup termoelectric de 175 MWe. a la C.T. d'Andorra.

El disseny i l'estructura d'aquest grup és diferent dels altres tres grups existents ja que com a principal novetat s'utilitzarà una caldera del tipus de "Llit Fluid Atmosfèric Circulant" subcrítica amb circulació natural, tir equilibrat i disposta per l'intempèrie.

Els combustibles que es cremaran en aquesta caldera seran:

-Efluents secundaris, anomenats "fins secs", procedents de la planta de rentat de carbó.

-Carbons normals de la zona que no es poden rentar.

Segons projecte d'Endesa amb aquest tipus de caldera s'eliminarà en un 90 % el diòxid de sofre i l'emissió d'òxids de nitrogen quedarà reduïda a menys de 400 mg/m³N.

Així mateix es construirà una nova xemeneia de 140 metres d'alçada per a la dispersió dels agents contaminants i de les cendres volàtils.

La gran novetat d'aquest projecte és la gran reducció d'òxids de sofre procedents de la combustió del carbó amb aquest tipus de caldera. La qual cosa s'acon-

NI AMB ORDRE DEL FISCAL GENERAL
NI AMB EL PLAN ENERGETICO NACIONAL

NO ENS AIXAFARAN!

segueix amb la incorporació de calç junt al combustible, que es combine amb el SO₂ per a formar algeps, que després s'extrau amb la resta de les cendres.

El projecte i construcció del grup es podrà realitzar en un període de 42 mesos, pel que podria entrar en funcionament en 1995.

Segons reflexa Endesa en una Me-

mòria Resum, aquest projecte està justificat perquè permet la utilització de combustibles de la zona amb condicions medi-ambientals acceptables, adaptant-se a la normativa més severa i perquè existeix la possibilitat d'escalament de la caldera a mides majors que permetrien la substitució dels grups actuals.

Josep Me Zapater

*Us desitgem el millor
Estem al vostre servei!*

CAFETERIA - RESTAURANT

Rourera

Tel. 964 / 16 03 08
MORELLA

Especialitat en cuina morellana

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guijuelo, Aragó i Morella

Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

El millor de ROURERA: La seua clientela

